

פער ההצבעה לכנסת בין מזרחים לאשכנזים¹

מומי דהן

גרסה שנייה, ספטמבר 2022

תמצית

מחקר זה בוחן את דפוסי ההצבעה של מזרחים ואשכנזים בתשע מערכות בחירות לכנסת שנערכו מאז תחילת שנות האלפיים, לפי שיטת סיווג מוצא חדשה המבוססת על שמות משפחה. בבחירות לכנסת שהתקיימו במרץ 2021, גוש מפלגות הימין קיבל כ-65 אחוזים מהקולות ביישובים מזרחים לעומת כ-41 אחוזים ביישובים אשכנזים, וכך הפער היה 24 נקודות אחוז. הפער העדתי בהצבעה הוא בסדר גודל דומה גם לפי תוצאות הבחירות לכנסת באזורים עירוניים. מחקר זה חושף תנודות חדות יחסית בין מערכות בחירות בגודלו של הפער בהצבעה בין מזרחים לאשכנזים. לפי הניתוח האמפירי, הפער העדתי בבחירות לכנסת שהתקיימו באפריל 2019 היה פי חמישה מהפער העדתי שנמצא בבחירות לכנסת שנערכו במרץ 2006. תנודות חריפות בפער העדתי בהצבעה מערערות את ההשערה הרווחת שאפליית עולי ארצות האסלאם היא הגורם המרכזי שמסביר את ההתנהגות הפוליטית העכשווית של בוחרים ממוצא מזרחי. בכל תשע מערכות הבחירות שנבדקו, הפער בהצבעה לגוש מפלגות הימין בין יישובים מזרחים ליישובים אשכנזים נעלם אם מנטרלים את ההבדלים ברמת ההשכלה ומידת דתיות. מחקר זה גם חושף התפתחות מעניינת בהתנהגות הפוליטית של משכילים, שנוטים במערכות הבחירות האחרונות להצביע באופן מובהק לגוש מרכז שמאל, וזאת לעומת תמיכה דומה בשני הגושים שנרשמה במערכות בחירות קודמות.

¹ אני מודה לאודליה אושרי, גלית בלנקשטיין-כהן, אבי בן בסט, יונתן ברמן, נעם גדרון, עומר יעיר, אורית קדר, מעוז רוזנטל, ליאת רז יורוביץ, שאול שנהב, ולמשתתפי הסמינר בבית הספר למדיניות ציבורית באוניברסיטה העברית על הערותיהם המועילות. תודה לגיא ליכטינגר וגילעד רוסק על עזרתם בהכנת המחקר.

מבוא

מטרת עבודה זו היא לאמוד את גודל הפער בהצבעה בין מזרחים לאשכנזים בתשע מערכות הבחירות האחרונות לכנסת, וזאת בדרך שונה מן המקובל במחקרים קודמים. החידוש המרכזי של עבודה זו הוא זיהוי המוצא לפי התפלגות שמות המשפחה של תושבי יישובים קטנים. כל אחד מ-439 היישובים שנכללו במחקר סווג לאחת משלוש קבוצות מוצא בהתאם לשמות המשפחה הנפוצים בישוב בשנת 2017 (למ"ס, 2019). יישוב הוגדר מזרחי אם שניים (לפחות) מתוך שלושת שמות המשפחה הנפוצים ביותר ביישוב מוכרים כמזרחים מובהקים, כמו "דהן" או "ביטון", ויישוב הוגדר אשכנזי אם שניים (לפחות) משלושת שמות המשפחה הנפוצים ביותר ביישוב אופייניים לאשכנזים, כגון "פרידמן" ו"שטרן". ישוב שלא סווג כמזרחי או אשכנזי, הוגדר מעורב. שיטת שיוך שמות המשפחה לקבוצת מוצא נעשתה לפי שיקול דעת מודרך, ובמקרים שהיה ספק נקבע המוצא לפי ארץ הלידה השכיחה ביותר של מחזיקי שם המשפחה.²

שיטה סיווג מוצא של יחידים וקבוצות (יישובים) לפי שמות משפחה היא חלופה לדרך המקובלת שמבוססת על יבשת לידה. הנחיצות של דרך נוספת לסיווג מוצא גדלה ככל שמתרחב חלקם של ילידי ישראל שהוריהם וסביהם נולדו בישראל. לפי בדיקה שנעשתה על בסיס נתוני למ"ס, אין מידע על ארץ הלידה של הורי חלק מילידי ישראל דור ראשון ושני, וחלק זה מהווה כ-22 אחוזים מהאוכלוסייה היהודית בשנת 2020. הלמ"ס גם אינה נוהגת לפרסם נתונים הכוללים פילוח המפרט את ילידי ישראל דור שלישי ודור רביעי, ונתח זה צפוי להתרחב עם הזמן. סיווג מוצא לפי שם משפחה עשוי לתפוס גם תחושת השתייכות, וזו תועלת נוספת אפשרית של שיטה זו. יתרון זה עשוי להיות בעל ערך לאור ממצאי המחקר של לוין-אפשטיין וכהן, שהראו כי נתח קטן בלבד של ישראלים ממוצא מזרחי לפי יבשת לידה מזדהים כמזרחים, ואותם הדברים נכונים גם לישראלים ממוצא אשכנזי. מעל 70% מהאוכלוסייה הישראלית מזדהים קודם כל כיהודים או ישראלים, ולא לפי עדתם (Lewin-Epstein & Cohen, 2018).

שיטת סיווג מוצא לפי שם משפחה אינה נקייה מפגמים, והיא עשויה להיות מוטית בזיהוי מוצא של יישובים בשל הבדלים בשכיחות היחסית של שמות מזרחים ואשכנזים, הבדלים בין שתי קבוצות המוצא בנטייה לשנות שמות משפחה, הבדלים בדפוסי המגורים לפי שם משפחה (הנטייה להתגורר בשכונות הומוגניות יותר ולשמור על שם המשפחה המקורי שמקובלת בקרב חרדים וקיבוצים), והיא מתאימה יותר לסיווג יישובים קטנים והומוגניים יחסית. כדי ללמוד על גודל ההטייה וכיוונה, יוצגו אומדני הפער העדתי בהצבעה לפי שיטת שמות המשפחה ולפי הגדרת מוצא מבוססת יבשת לידה.

מחקר זה, העושה שימוש בסיווג מוצא לפי שמות משפחה, מגלה כי בבחירות לכנסת שהתקיימו במרץ 2021, גוש מפלגות הימין קיבל כ-65 אחוזים מהקולות ביישובים מזרחים לעומת כ-41 אחוזים

² אני מודה לאביאל קרנצלר מהלשכה המרכזית לסטטיסטיקה שסיפק נתונים אלה.

ביישובים אשכנזים, וכך הפער העדתי הצבעה שווה לכ-24 נקודות אחוז. ניתוח תוצאות ההצבעה על סמך פתקי הצבעה בפועל בתשע מערכות הבחירות האחרונות לכנסת חושף תנודתיות גדולה יחסית בפער העדתי: הפער העדתי הנמוך ביותר, כ-5 נקודות אחוז בלבד, היה בבחירות שהתקיימו במרץ 2006, ואילו הפער הגדול ביותר, יותר מ-24 נקודות אחוז, נרשם בבחירות שנערכו באפריל 2019. תנודות חריפות ובאותו כיוון נמצאו גם כאשר סיווג המוצא של יישובים הוא לפי יבשת לידה וגם באזורים עירוניים בתוך ערים גדולות ובינוניות. דימיון זה בממצאים מגביר את הביטחון לאמץ את הסיווג לפי שמות משפחה כמתודולוגיה נוספת לזיהוי מוצא של יחידים וקבוצות.

בכל תשע מערכות הבחירות שנבדקו, הפער בהצבעה לגוש מפלגות הימין בין יישובים מזרחיים ליישובים אשכנזים נעלם אם מנטרלים את ההבדלים במאפיינים כמו רמת ההשכלה ומידת דתיות שישנם בין שתי קבוצות המוצא. גם לפי הגדרת מוצא מבוססת יבשת לידה, קטן באופן משמעותי הפער העדתי בהצבעה לפי נתוני יישובים ואזורים בתוך הערים אבל הוא אינו נעלם. שיעור הקולות לגוש הימין קטן עם עליית רמת ההשכלה, ההכנסה והגיל החציוני, והוא גבוה יותר ביישובים דתיים ונמוך יותר ביישובים חרדים ובקיבוצים. בניגוד לתיאוריית המצביע הרציונאלי, בוחרים ברמת הכנסה גבוהה, משתי קבוצות המוצא, נוטים להצביע פחות למפלגות ימין, שמציעות למצביעים בשנים האחרונות השקפת עולם ימנית גם בתחום הכלכלי. ממצאים אלו נכונים בין אם הגדרת המוצא היא לפי שם משפחה ובין אם היא לפי יבשת לידה, תוצאה שנותנת תוקף נוסף לשימוש בשמות משפחה כדרך לסווג מוצא כאשר נתונים על יבשת לידה הם חסרים או אינם זמינים.

במהלך תשע מערכות בחירות חל מהפך במקדם של רמת ההשכלה, וזאת בניגוד ליציבות היחסית של שאר מקדמי המשתנים המסבירים. בארבע מערכות הבחירות של 2003-2013 לא היה הבדל מובהק בין נטייתם של בעלי השכלה גבוהה להצביע לגוש מפלגות הימין בהשוואה חסרי השכלה גבוהה. לעומת זאת, המקדם של השכלה גבוהה הפך מובהק ובעל עוצמה בחמש מערכות הבחירות האחרונות. התפתחות זו בהתנהגות פוליטית של משכילים שנוטים היום, יותר מן העבר, לתמוך במפלגות שמאל נרשמה גם בארה"ב, צרפת ובריטניה (Piketty 2021).

עבודה זו מצטרפת לשורה של מחקרים שניתחו מערכות בחירות שנערכו במאה העשרים³ ובמאה העשרים ואחת.⁴ הפער העדתי בהצבעה לכנסת ריתק מדעני מדינה וסוציולוגים כבר לאחר מערכות הבחירות הראשונות של מדינת ישראל הצעירה (Matras 1965, Lissak 1969, Arian 1973). חוקרים ניסו להבין מדוע העולים מארצות הנצרות שנולדו באירופה או אמריקה העדיפו מפלגות כמו מפא"י, ואילו עולי ארצות האסלאם שנולדו באסיה או אפריקה נטו להצביע יותר עבור מפלגות כמו חירות או גח"ל (לימים הליכוד). התקווה שהפער העדתי הזה בהצבעה יעלם בקרב ילדי העולים, שהוריהם הגיעו

³ אריאן 1973, פרס ושמר 1984, איילון ושות' 1987, שלו וקיש 2001, יעיש 2003, Arian 1975, Shamir and Arian 1999
⁴ לוי, ספורטא ורזנטל 2022, Berman 2021, Yuchtman-Yaar et al. 2018, Sorek and Ceobanu 2021

מגלויות שונות, לא התממשה. הפער העדתי בהצבעה לכנסת בדור שנולד בישראל היה בסדר גודל דומה לפער בדור העולים, ולעתים אפילו גדול יותר (Shamir and Arian 1982).

הפער העדתי היה קטן יחסית במערכות הבחירות שהתקיימו בשני העשורים הראשונים למדינה. גלי העלייה הגדולים בשנות החמישים והששים, ששינו את הרכב האוכלוסייה הישראלית לפי יבשת מוצא, לא חוללו תמורה פוליטית בקואליציה השלטת. מפא"י, ולאחר מכן המערך, המשיכו להחזיק בהגה השלטון למרות שהאוכלוסייה הישראלית שינתה את פניה, כי הפער העדתי בהצבעה לכנסת היה קטן. במערכת הבחירות של 1973 העמיק ההבדל בדפוס ההצבעה בין ילידי אסיה-אפריקה וצאצאיהם לבין ילידי אירופה-אמריקה וצאצאיהם (Shamir and Arian 1982), וכך בפיגור של זמן, השינוי בהרכב האוכלוסייה התבטא בתמורות פוליטיות שתרמו לערעור האחיזה של מפלגת השלטון המסורתית. לאחר שהפער העדתי בהצבעה לכנסת הגיע לשיאו ב-1984 (Berman 1984, Shamir and Arian 1999), נרשמה נסיגה ניכרת, ונראה היה כי העניין העדתי פינה את מקומו לסוגיות אחרות במערכות הבחירות שהתקיימו בין השנים 2006-2013 (Berman 2021). אבל בדיוק שנדמה היה כי מתגשמת התקווה להסתלקותו, חזר השיח העדתי בסערה לדיון הציבורי ולמגרש הפוליטי (בן-חיים 2022).

בחינת פער ההצבעה לכנסת בין מזרחים לאשכנזים חשובה לא רק משום נוכחותו בשיח הציבורי. מתאם בין המוצא לבין דפוס ההצבעה לאורך זמן, הוא תופעה מטרידה מבחינת מדיניות ציבורית כי אזרחים אמורים לבחור מפלגה בהתאם לערכים שהיא מייצגת, המדיניות הציבורית שנגזרת מערכים אלו ואותה היא מבטיחה לקדם, טיב מועמדיה לתפקידים בכירים והרקורד הביצועי של נציגיה. בחירה המוכתבת על פי השתייכות קבוצתית פירושה שיבוש בתפקוד הדמוקרטי שאמור להבטיח החלפת ממשל כושל ותגמול ממשל מוצלח בהמשך כהונה. דפוס ההצבעה חמולתיים מסוג זה מדכאים את שוק הרעיונות והם מתכוון לחוסר יעילות באספקת מוצרים ציבוריים (Ben-Bassat and Dahan 2012).

המתודולוגיה

המטרה היא לבדוק האם המוצא משפיע על דפוס ההצבעה לאחר שלוקחים בחשבון הבדלים במאפיינים כלכליים, דמוגרפים וחברתיים של תושבי היישובים באמצעות המודל הסטטיסטי הבא:

$$(1) Y_i = a_0 + a_1(Ethnic)_i + a_2(SES)_i + a_3(Religious)_i + a_4(Imm)_i + a_5(Kibbutz)_i + u_i$$

כאשר המשתנה המוסבר, Y_i מייצג את אחוז הקולות שקיבל גוש מפלגות הימין או הליכוד במערכת הבחירות לכנסת ביישוב i (לוח נספח 1 מפרט את המפלגות שנכללו בגוש הימין). מודל זה נאמד בנפרד לכל אחת מתשע מערכות הבחירות האחרונות עבור גוש מפלגות הימין והליכוד.

מדידת התנהגות סמויה מן העין שמתבצעת מאחורי פרגוד כמו הטלת פתק הצבעה בקלפי היא אחד האתגרים המרכזיים של חקירת דפוס ההצבעה, שהוא המשתנה התלוי בעבודה זו. הדרך השגרתית

להתמודד עם אתגר זה היא להישען על סקרים לפני ואחרי בחירות שתלויים בטיב שיתוף הפעולה של הנשאלים. דרך זו עלולה להכשיל את החוקרים אם חלק לא זניח מן הנסקרים מסרבים לשתף פעולה, או מוסרים מידע שגוי בשוגג או במכוון, במיוחד אם התנהגות זו מתואמת עם דפוסי הצבעה.⁵ בחלק מסקרי הבחירות מתעורר קושי גובר להגדיר את מוצא הנשאלים שנולדו בישראל או להפריד את עולי שנות התשעים מאלו שמוצאם אירופה, כפי שמציין ברמן (Berman 2021). הגישה המשלימה היא להשתמש בנתונים בפועל אבל ברמת קלפי או יישוב. היתרון של שימוש בהתנהגות בפועל במקום דיווח על כוונות התנהגות (סקרי טרום בחירות) או דיווח עצמי על התנהגות (סקרי אחרי בחירות) גובר ככל שפוחתת מידת אמון הנשאלים כלפי סקרי בחירות. הירידה באמון כלפי מוסדות אינה פוסחת כנראה גם על סוקרי בחירות, וישנן עדויות שיטתיות על שיעור סירוב גבוה עד כדי 20% מהנשאלים (Cavari and Freedman 2022) ועדויות אנקדוטליות של הצבעה מטעה בזדון בקלפיות מדגם שנועדה להכשיל את הסקרים.⁶ היתרון של מחקרים מבוססי סקרים הוא זמינות המידע על ההצבעה ברמת היחיד אבל במחיר היעדר מידע על התנהגות בפועל. מנגד, היתרון של מחקרים מבוססי יישובים הוא זמינות תוצאות אמת של יום הבחירות, אך במחיר היעדר מידע על דפוסי הצבעה של היחיד. משום כך יש לראות בעבודה זו השלמה ולא תחליף למחקרים מבוססי סקרים.⁷

החיסרון העיקרי של שימוש בנתונים ברמת היישוב לעומת נתוני פרט הוא כשל הסקה אפשרי, לפיו קשר אמפירי בין שני משתנים ברמת היישוב או הקלפי אינו מלמד על קשר זה ברמת הפרט. לשם המחשה, נניח שאשכנזים הנוטים להצביע לליכוד גם נוטים לגור ביישובים עם נוכחות מוגברת של מזרחים. עוד נניח שמזרחים מצביעים באופן שווה לליכוד ולמפלגות אחרות. קורלציה ברמת היישוב תראה שיישובים עם שיעור מזרחים גדול יותר נוטים להצביע לליכוד למרות שעל פי הנחה לא אמור להיות קשר כזה. כשל אקולוגי עלול לצוף גם בשל אי שוויון. נניח שהנטייה להצביע לימין עולה עם עליית העושר. נשווה שני יישובים שאחד עשיר יותר אבל הוא גם מאופיין באי שוויון גדול מאוד. מבט על ההצבעה ביישוב העשיר יותר יגלה כי שיעור ההצבעה לימין הוא דווקא נמוך יותר בשל ריבוי אנשים בעלי הכנסה נמוכה, שלפי הנחה מצביעים לשמאל. כלומר, נמצא קשר שלילי בין עושר להצבעה לימין ברמת היישוב למרות שהקשר הוא חיובי ברמת הפרט, על פי הנחה.

על מנת למזער את החשש לכשל אקולוגי שנלווה למדידה ברמת היישוב, הניתוח האמפירי מבוסס על יישובים שאוכלוסייתם קטנה עם הומוגניות מרבית בתוך יישוב מבחינת מוצא התושבים (שיעור גדול

⁵ זו אינה בעיה חדשה. אריאן (1973: עמוד 39) עמד על הקושי לפרש את הממצאים הואיל וכ-30% מן המדגם סירבו לשתף פעולה בסקר שערך לקראת הבחירות לכנסת ב-1969.

⁶ הסוקרת מינה צמח טענה בריאיון לרשת ב' כי החלטתה לפרוש מביצוע סקרים הושפעה בין השאר מרמאות של מצביעים בקלפיות המדגם (מעריב 4.7.2019). <https://www.maariv.co.il/news/israel/Article-706694>

⁷ מיכאל שלו ואברהם דיסקין הם מהבודדים שחקרו שסעים והתנהגות פוליטית על בסיס נתוני הצבעה בפועל של קבוצות כאשר הגדרת המוצא היא לפי יבשת הלידה של הבוחרים (דיסקין 2001, שלו וקיש 2000, 2001). ניתוח מבוסס יישובים או שכונות נעשה בעבר הרחוק בחקירת מערכות הבחירות הראשונות (Matras 1965, Lissak 1969).

מזרחים/אשכנזים), והטרוגניות מרבית בין יישובים המשווה בין יישובים עם שיעור גדול של מזרחים ליישובים עם שיעור גדול של אשכנזים (ראו דיון בהמשך).

המשתנה המסביר שנמצא במרכז עבודה זו הוא *Ethnic*, המסמן את מוצא היישוב בעזרת רשימה של שלושה משתני דמי עבור שלוש קבוצות המוצא הבאות: מזרחי, אשכנזי ומעורב. בסעיף הבא מוצג אופן סיווג היישובים לשלוש קבוצות המוצא. באופן שגרתי, גילוי קשר סיבתי נעשה על ידי בחינת שינוי בתופעה כמו הצבעה לגוש מפלגות שחל בעקבות שינוי אקראי בערך המשתנה המסביר (יתר הדברים קבועים). ברור שעיצוב מחקר המשנה את מוצאו של אדם באופן אקראי אינו אפשרי, וכדי ללמוד על קשר נערוך כאן השוואה בין יישובים שמוצאם שונה.

SES_i מסמל עשירון לפי ערך המדד הכלכלי-חברתי של תושבי יישוב *i* בשנת 2017. כדי ללמוד על התרומה הסגולית הנפרדת של השכלה, הכנסה ודמוגרפיה, עבודה זו עושה שימוש גם בשלושה משתנים נפרדים הכלולים במדד הכלכלי חברתי: אחוז בעלי תואר אקדמי מבני 27-54 ביישוב, הכנסה חודשית ממוצעת לנפש ביישוב וחציון גיל תושבי היישוב.

דתיות נמצאה כגורם חשוב בניבוי הצבעה במחקרים קודמים המבוססים על דיווח עצמי בסקרי בחירות ולכן משתנה זה נכלל ברשימת המשתנים המסבירים. דתיות מיוצגת כאן על ידי שלושה משתני דמי *Religious* עבור יישוב חרדי, דתי ומסורתי או חילוני. הגדרת הדתיות של היישוב היא לפי תיאורו בויקיפדיה (ראו בהמשך). הציפייה היא שהתמיכה בגוש הימין תגדל עם התחזקות מידת הדתיות.

האמידה האמפירית מאמצת נוהג מקובל המתייחס בנפרד לעולי שנות התשעים בשל הבדל אפשרי בהתנהגותם הפוליטית לעומת שאר יוצאי אירופה-אמריקה. המשתנה *Imm* מבטא את משקל העולים משנת 1990 ואילך מתוך אוכלוסיית היישוב. יש להודות שההצדקה להפרדת העולים מהוותיקים שמוצאם מיבשת אירופה נחלשת והולכת כי חלפו כבר יותר משלושה עשורים מתחילת אותו גל עלייה.

מיקוד המחקר באוכלוסיית היישובים הקטנים נותנת משקל מוגזם לקיבוצים (21% מאוכלוסיית המחקר) יחסית לחלקם באוכלוסייה היהודית. כדי לנטרל השפעת גורם זה על גודלו של הפער העדתי בהצבעה, הרגרסיה המלאה כוללת גם משתנה בקרה עבור קיבוצים. המשתנה *Kibbutz* מקבל את הערך אחד אם היישוב הוא קיבוץ, ואפס אחרת. משתנה זה גם תופס הבדלים במידת החילוניות ובעמדות האידיאולוגיות. הקיבוצים באופן מסורתי נוטים להצביע יותר למפלגות מרכז שמאל.

נתוני המשתנים המסבירים הם לשנת 2017 (או 2020) ואילו נתוני מערכות הבחירות מכסים שנים מוקדמות ומאוחרות יותר. קיבוע המשתנים המסבירים לשנה מסויימת נועד לנטרל את השינויים שחלו לאורך השנים כדי למקד את תשומת הלב בהבדלים הגדולים בין יישובים לפי מוצא. שימוש במשתנים הכלכליים-חברתיים לאורך זמן אינו רצוי עקב השינוי שהיה בהגדרות ובדרך איסופם. עם זאת נציין כי

צמצום אי השוויון בהשכלה ובהכנסה בין מזרחים לאשכנזים שנרשם בשני העשורים האחרונים (דהן 2013) אינו מקבל ביטוי בשל קיבוע המשתנים המסבירים.

מיהו מזרחי? מיהו אשכנזי?

החידוש במחקר זה הוא הגדרת מוצא של יישוב (או אזור) לפי שכיחות שמות משפחה של תושביו, וזאת בנוסף לשימוש בהגדרת מוצא מקובלת, המבוססת על הרכב האוכלוסייה לפי יבשת לידה. הגדרת המוצא של היישובים המשתתפים במחקר מבוססת על קובץ שמות המשפחה הנפוצים בישובים בשנת 2017 (למ"ס, 2019). נכללו רק יישובים יהודים שבהם ארבעת שמות המשפחה הנפוצים מהווים 10% או יותר מאוכלוסיית היישוב. רף זה נועד להגביר את דרגת ההומוגניות, שמסייעת לצמצם את החשש לכשל אקולוגי. בנוסף, אוכלוסיית המחקר הוגבלה ליישובים קטנים (פחות מאלפיים תושבים) שלהם נתוני הצבעה על כל תשע מערכות הבחירות האחרונות לכנסת.

מבין יישובים אלה, סווגו כמזרחים היישובים בהם לפחות שניים מתוך שלושת שמות המשפחה הנפוצים ביותר ידועים כמזרחים מובהקים, כגון "ביטון" או "פרץ" (פרסום הלמ"ס מציג פירוט רק של שלושת השמות הנפוצים ביותר). בנוסף, שמות משפחה, שהם גם שמות פרטיים מוכרים, דוגמת "דוד" או "משה" הוגדרו מזרחים. באופן דומה, היישובים שסווגו כאשכנזים הם יישובים בהם לפחות שניים משלושת שמות המשפחה הנפוצים ביותר ביישוב מוכרים כאשכנזים מובהקים, כגון "ורמסטיין" ו"ליברמן". הפרדה דיכוטומית זו בין יישובים מבטיחה הומוגניות גדולה בתוך יישובים והטרוגניות גדולה בין יישובים, וכך קטן הסיכון לכשל אקולוגי. שמות משפחה כמו "כהן" ו"לוי" לא הוגדרו כמזרחים או אשכנזים. לבסוף, כל היישובים שלא סווגו כמזרחים או אשכנזים, סווגו כמעורבים.⁸ לצורך סיווג מוצא של יישובים, נבחנו 1,110 שמות משפחה, ומתוכם הוגדרו 544 שמות משפחה אשכנזים, 389 שמות משפחה מזרחים ו-177 שמות משפחה מעורבים או בלתי מזוהים. שיוך שמות המשפחה לקבוצת מוצא נעשה לפי שיקול דעת מודרך. רבים משמות המשפחה קלים יחסית לסיווג, ובכל המקרים שהיה ספק, נקבע המוצא לפי ארץ הלידה השכיחה ביותר של בעלי אותו שם משפחה.

הצורך בכלי עבודה נוסף לזיהוי מוצא נעוץ בזמינות ההולכת ופוחתת של נתונים על ארץ הלידה של הסבים של ילידי ישראל (דור שלישי) והוריהם (דור רביעי). אמנם חוקרים יכולים חלקית להשיג מידע זה בהשקעה לא מבוטלת של זמן וכסף אבל יש נתח גדול יחסית (22% מהאוכלוסייה היהודית) של ילידי ישראל ללא נתונים על ארץ הלידה של הוריהם וכך גם לגבי הסבים של ילידי ישראל שהוריהם נולדו בישראל. יתר על כן, חלק מן העולים לא הגיעו ישירות ממדינת המוצא אלא עברו דרך תחנת

⁸ מספר הגברים המזרחים שנישאו לנשים אשכנזיות דומה למספר הגברים האשכנזים שנישאו לנשים מזרחיות בקרב הדור הצעיר (Okun and Khait-Marely 2006: Appendix table 1) כך ששמות המשפחה של משפחות מעורבות משפיע בצורה מוגבלת על פער ההצבעה. חוסר הדיקו הנובע ממשפחות מעורבות במדידת ההצבעה של מזרחים מתקזז עם זה של אשכנזים.

ביניים בדרכם לישראל. למשל, עולים שהגיעו לישראל מצרפת אבל נולדו באחת ממדינות צפון אפריקה יסווגו בטעות כאשכנזים לפי יבשת הלידה ובצורה נכונה כמזרחים לפי שמות משפחה.

הגדרה מבוססת יבשת לידה היא אובייקטיבית אבל אינה בהכרח מעידה אם אדם שמוצאו מאסיה או אפריקה חש שייך לקבוצה החברתית המכונה מזרחים, ואותם הדברים אמורים לגבי אנשים שמוצאם מאירופה ומאמריקה. ואכן רוב המזרחים או האשכנזים מגדירים עצמם כישראלים או יהודים ולא לפי עדתם (Lewin-Epstein and Cohen 2018). דיווח עצמי של זהות חברתית בסקר עמדות הוא מקור מידע טבעי כדי ללמוד על תחושת השייכות החברתית הסובייקטיבית של ישראלים אבל אין מידע כזה עבור כלל היישובים והאזורים בתוך הערים. בהיעדר נתונים כאלה לא ניתן לבחון דפוסי הצבעה על סמך תוצאות אמת.

גם אם היו נתוני סקר על תחושה סובייקטיבית של שייכות, דיווח עצמי אינו בהכרח תופס את הזהות כי יתכן שהיא מעצבת את ההתנהגות באופן תת הכרתי בדרך שאפילו האדם עצמו אינו תמיד מודע לכך. (Sgroi et al. (2021 מראים שרכיבי זהות כמו שפה, תפריט האוכל המועדף ואזור הלידה של הסבתא באיטליה (דרום או צפון) מנבאים אמון בממשל, נכונות לשלם מס ושיתוף פעולה בעוד זהות מדווחת היא חסרת כל יכולת ניבוי של משתנים חשובים אלו.

במידה ששם משפחה תופס זהות חברתית, יש יתרון נוסף של הגדרת מוצא מבוססת שמות משפחה האופייניים למזרחים ולאשכנזים. שם משפחה ושם פרטי עשויים להיות רכיב חשוב בזהותו של אדם ובהשתייכותו לקבוצה חברתית מוגדרת, (Althusser 1971, Elias 1991, Sue and Telles 2007, Finch 2008, Plicher 2016). יתרה מזאת, המידע על שם המשפחה גלוי לעין וחושף את השיוך של האדם לקבוצה מוגדרת, וזאת להבדיל מארץ הלידה. חשיפה זו של השיוך לקבוצה חברתית מתרחשת אם אדם שומר על שם המשפחה המקורי, ואינה קורית אם שונה שם המשפחה לשם עברי גנרי כמו "גולן" או "בר". שינוי שם משפחה, המסגיר קבוצת מוצא מסוימת, לשם משפחה גנרי עשוי לנבוע מהעדפה להציג לראווה זהות לאומית (ישראלית) על פני זיהוי עם קבוצת מוצא מסוימת. התמורה משינוי שם המשפחה יכולה להיות גם שם קל להגייה או כדי לתקן טעות רישום מינהלית.

לפי נתוני הלמ"ס, 12.5% מהגברים היהודים שינו את שם המשפחה במהלך חייהם כדי לזכות בתמורה משם חדש (למ"ס 2017).⁹ לעומת זאת, רוב הגברים בוחרים להישאר עם שם המשפחה המקורי, והחלטה זו עשויה לרמז, במשתמע, על עוצמת חשיבות ההשתייכות הקבוצתית הגלומה בשם המשפחה. סביר לשער כי אדם ששינה את שם המשפחה עשוי לחוש שייך פחות לקבוצה חברתית מסוימת לעומת אדם שלא שינה את שם המשפחה. החלטה לדבוק בשם משפחה (וגם בשם פרטי), שאופייני לקבוצות חברתיות מובחנות, עלולה להיות כרוכה במחיר כלכלי וחברתי. רובינשטיין וברנר

⁹ שינוי שם המשפחה בקרב גברים הוא לרוב תוצאה של החלטה מודעת, וזאת בשונה מנשים, הנוטות לשנות את שם המשפחה, בעיקר לאחר נישואין, בהתאם לנומרה החברתית המקובלת. 80% מהנשים היהודיות שינו את שם המשפחה במהלך החיים (למ"ס 2017).

הראו שעובדים ממשפחות מעורבות שמוצא האב הוא אסיה/אפריקה משתכרים 7 אחוזים פחות מעובדים ממשפחות מעורבות שמוצא האב הוא אירופה/אמריקה (Rubinstein and Bernner 2013). רובינשטיין וברנר ייחסו זאת להבדלים בשם המשפחה, המאפשרים למעסיקים להפלות עובדים מזרחים. המחיר שגובה שם משפחה או שם פרטי מקבוצות חברתיות מסוימות תועד במדינות נוספות כמו ארה"ב (Figlio 2005, Goldstein and Stecklov 2016) ובריטניה (Wood et al. 2009).

תיאור הנתונים

הגדרת מוצא: לוח 1.1 מציג את מספר הישובים לפי הגדרת מוצא מבוססת שמות משפחה. לפי שיטת סיווג מוצא זו, ישנם 198 יישובים מזרחים, 64 יישובים אשכנזים ו-177 יישובים מעורבים. גודל האוכלוסייה ביישובים אלה הוא מאות אחדות של תושבים, דבר המקטין את החשש לכשל אקולוגי. ניתן לראות גם כי שיעור האוכלוסייה שמוצאה יבשת אסיה אפריקה בשנת 2020 ביישובים שהוגדרו מזרחים לפי שמות משפחה עומד על 55%, והוא גדול באופן ניכר בהשוואה לחלקם באוכלוסייה של יוצאי אסיה אפריקה (16%) ביישובים שהוגדרו כאשכנזים, ולהיפך (לוח 1.1).¹⁰ לעומת זאת, חלקם באוכלוסייה של תושבים שמוצאם יבשת אסיה או אפריקה דומה לחלקם של יוצאי אירופה או אמריקה ביישובים שהוגדרו כמעורבים. בדיקה זו מעניקה ביטחון בהגדרת המוצא של יישובים על בסיס שמות המשפחה הנפוצים ביישוב.

הגדרה חלופית ודיכוטומית של מוצא היישוב נבנתה בהתאם להרכב אוכלוסיית היישוב לפי יבשת מוצא בשנת 2020. ראשית, עבור כל ישוב חושב אחוז המזרחים על ידי חיבור אחוז היהודים מיבשות מוצא אסיה ואפריקה. בדומה, חושב אחוז האשכנזים על ידי חיבור אחוז היהודים מיבשות מוצא אירופה, אמריקה ואוקיאניה. היישובים מוינו בסדר עולה לפי היחס בין תושבים מזרחים לסך התושבים המזרחים והאשכנזים. יישוב הוגדר מזרחי אם הוא ברבע העליון של היישובים לפי יחס זה, ויישוב הוגדר אשכנזי אם הוא נמצא ברבע התחתון. שני הרבעים של היישובים שבין הרבע העליון לתחתון הוגדרו כישובים מעורבים. הגדרת מוצא מובחנת כזו (למשל לעומת חלוקה ל-3 שלישים) משיגה הומוגניות רבה יותר לפי מוצא בתוך יישובים והטרוגניות גדולה בין יישובים, וכך פוחת החשש לכשל הסקה אקולוגי. הגדרת מוצא של יישוב בצורה דיכוטומית, ולא בצורה רציפה, היא גם נוחה לתפעול כי היא מדמה ניתוח ברמת פרט אבל במחיר של חוסר דיוק הואיל וביישוב המוגדר מזרחי מתגוררים אשכנזים, ולהיפך. חוסר הדיוק פוחת בחישוב הפער העדתי בהצבעה, שנמדד לפי ההפרש בין יישובים מזרחים לאשכנזים, כי תושבים אשכנזים ביישוב מזרחי מתקזזים עם תושבים מזרחים ביישוב אשכנזי.

¹⁰ ישנו ישוב אחד בלבד (אמציה) שהוגדר אשכנזי לפי קובץ שמות משפחה 2017 אבל הוא מסווג כמזרחי על בסיס הרכב האוכלוסייה לפי יבשת לידה בשנת 2020. בנוסף, ארבעת היישובים גיתית, הבונים, חרמש ונאות סמדר סווגו כמזרחים לפי שמות משפחה אבל כאשכנזים לפי יבשת לידה בשנת 2020. התוצאות נשמרות גם אם מוציאים יישובים אלה מאוכלוסיית המחקר.

יחס זה חושב ליישובים יהודים מתחת 2,000 תושבים שעליהם מידע זמין על דפוסי ההצבעה בכל תשע מערכות הבחירות האחרונות לכנסת ונתונים על יבשת המוצא של תושבי היישוב. אוכלוסיית המחקר לפי הגדרת מוצא זו כוללת 788 יישובים. מספר היישובים הכולל בישראל עמד על 1,217 ומהם הוצאו היישובים הערבים (128 יישובים), היישובים בהם היה חסר מידע על נתוני ההצבעה בכל אחת מתשע מערכות הבחירות האחרונות (90 יישובים), והיישובים היהודים בהם היו יותר מ-2000 תושבים (177 יישובים) ו-34 יישובים ללא מידע על יבשת הלידה בשנת 2020. לוח 1.2 מתאר את מספר היישובים לפי הגדרת מוצא מבוססת יבשת לידה בשנת 2020. ניתן לראות שמספר היישובים המזרחים והאשכנזים הוא זהה ועומד על 197, והוא גדול יותר לעומת הגדרת מוצא מבוססת שמות משפחה. עוד ניתן לראות כי אוכלוסיית יישובי המחקר מונה מאות בודדות של תושבים (בממוצע).¹¹ נשים לב, שההבדלים בתוצאות לעומת אוכלוסיית מחקר עם הגדרת מוצא מבוססת שמות משפחה נובעים מהתרחבות אוכלוסיית המחקר ומהגדרת מוצא שונה.

מאפיינים כלכליים-חברתיים: המקור המרכזי השני לנתוני המחקר הוא המדד הכלכלי-חברתי של תושבי היישוב לשנת 2017 שמחשבת הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה. המדד הכלכלי-חברתי הוא ממוצע משוקלל (בשיטת ניתוח גורמים) של 14 משתנים, המספקים מידע על מאפיינים דמוגרפים, כלכליים וחברתיים של תושבי הרשויות המקומיות ויישובים במועצות אזוריות, שהם במוקד מחקר זה. יישובי המחקר מיונו לעשירונים כלכליים חברתיים. גבולות העשירונים נקבעו לפי חלוקה של 255 עיריות, רשויות מקומיות ומועצות אזוריות ל-10 קבוצות שוות על בסיס ערך המדד הכלכלי-חברתי.

עבודה זו עושה שימוש בשלושה משתנים הכלולים במדד הכלכלי חברתי לשנת 2017 כדי ללמוד על התרומה הסגולית הנפרדת של כל אחד מהמשאבים של תושבי היישוב. שלושה משתנים אלה מייצגים כלכלה (הכנסה חודשית ממוצעת לנפש ביישוב), השכלה (אחוז בעלי תואר אקדמי מבני 27-54 ביישוב), ודמוגרפיה (חציון גיל תושבי היישוב). לבסוף, רשימת המשתנים המסבירים כוללת גם את שיעור עולי שנות 1990 ואילך מתוך אוכלוסיית היישוב, כפי שתועד במפקד 2008, וזאת על מנת לבחון את רגישות התוצאות לעלייה הגדולה שהייתה בשנות התשעים של המאה הקודמת.

לוח 1.1 מציג ממצא מפתיע ולפיו ההכנסה הממוצעת לנפש והמדד הכלכלי-חברתי ביישובים אשכנזים הם נמוכים בהשוואה ליישובים מזרחים, כשסיווג המוצא של יישובים הוא לפי שמות משפחה. ההכנסה הממוצעת ביישובים האשכנזים מעט גבוהה יותר, כשאוכלוסיית המחקר היא 788 יישובים יהודים עם פחות מאלפיים תושבים (לוח 1.2) והגדרת המוצא היא לפי יבשת הלידה. התפלגות כלכלית כמעט אחידה מאפיינת את היישובים האשכנזים, המאכלסים בשכיחות גבוהה הן את העשירונים התחתונים, בעיקר יישובים חרדים וקיבוצים, והן את העשירונים העליונים, וזאת ללא תלות בהגדרת מוצא ואוכלוסיית מחקר (תרשים 1). כ-25% מהיישובים האשכנזים נמצאים בשני העשירונים התחתונים לפי

¹¹ סיווג היישובים לפי מוצא נעשה גם לפי יבשת לידה במפקד 1995 ובמפקד 2008 בשיטה זהה לזו שתוארה, והתוצאות הן דומות (אינן מוצגות כאן).

המדד הכלכלי-חברתי, וזאת לעומת 7% בלבד מהיישובים המזרחים שנמנים עם שני עשירונים אלה. התמונה היא דומה בחמישון העליון בו נמצאים כ-17% מהיישובים האשכנזים לעומת פחות מ-6% מהיישובים המזרחים. עוד ניתן לראות בתרשים 1 נוכחות מוגברת של יישובים מזרחים במעמד הביניים לפי המדד הכלכלי-חברתי בהשוואה ליישובים אשכנזים (בין אם מעמד ביניים מוגדר כעשירונים 3-8 או עשירונים 4-6). תמונה דומה מתקבלת במבט על התפלגות המצב הכלכלי-חברתי כשאוכלוסיית המחקר היא לפי 2020 (תרשים 1).

הגדרת מידת הדתיות של היישוב: דתיות היא אחד הגורמים שנמצאו כבעלי השפעה ניכרת על דפוסי הצבעה, ולכן נדרשת הגדרה של מידת הדתיות לפי יישוב. לכאורה, דיווח עצמי על דתיות, כמו שמופיע בסקר החברתי, הוא כיוון מתבקש לסווג יישובים לפי מידת דתיות אבל אוכלוסיית המחקר כאן כוללת יישובים קטנים. בשל חשש מוצדק לחוסר דיוק ניכר, הלמ"ס אינה מפרסמת נתונים מסוג זה על יחידות גיאוגרפיות כה קטנות. בהיעדר נתונים זמינים על דיווח עצמי, עבודה זו מסווגת יישובים לשלוש קבוצות לפי מידת דתיות, וזאת על סמך תיאור היישוב בויקיפדיה. יישוב מוגדר חרדי אם תיאור היישוב בויקיפדיה כולל את המילה חרדי.¹² למשל, לגבי היישוב בית חלקיה נכתב: "בית חלקיה הוא מושב חרדי של פועלי אגודת ישראל באזור הפנימי של השפלה". באותו אופן, יישוב מוגדר דתי אם תיאור היישוב בויקיפדיה כולל את המילה דתי. לדוגמה, קיבוץ לביא מסווג בעבודה זו כדתי כי התיאור שמופיע בויקיפדיה הוא "לביא הוא קיבוץ דתי השייך לתנועת הקיבוץ הדתי ושייך למועצה אזורית גליל תחתון". כל שאר היישובים היהודים שלא הופיעה בתיאורם המילה חרדי או דתי קובצו יחד, ומסווגים כאן כמסורתיים או חילוניים. החיסרון העיקרי של משתנה זה הוא היעדר ההפרדה בין מסורתיים לחילונים, שרלוונטית לדפוסי הצבעה. לוח 1.1 מראה כי שיעור היישובים החרדים הוא גדול יותר בקבוצת היישובים האשכנזים, ואילו שיעור היישובים שמסווגים כמסורתיים או חילונים הוא גדול יותר בקבוצת היישובים המזרחים. חוסר הפרדה בין מסורתיים לחילוניים אינו מאפשר לראות שיישובים אשכנזים הם יותר חילונים ויישובים מזרחים הם יותר מסורתיים, כפי שעולה מסקרי סמוחה (מאגר הנתונים באתר המכון הישראלי לדמוקרטיה).

נתוני הצבעה: המקור לנתוני הצבעה לכנסת לפי מפלגות הוא ועדת הבחירות המרכזית, והוא כולל מידע על מספר המצביעים למפלגה לפי חלוקה ליישובים, בעלי זכות הצבעה וקולות כשרים. עבודה זו מכסה תשע מערכות בחירות לכנסת שנערכו באלף השלישי, מ-2003 עד 2021. בגלל המיקוד בדפוסי הצבעה למפלגות, מחקר זה אינו מכסה את מערכת הבחירות לראשות הממשלה שנערכו בשנת 2001.

המשתנה התלוי המרכזי בניתוח האמפירי הוא אחוז הקולות שקיבל גוש מפלגות הימין בבחירות לכנסת, וזאת במקום אחוז קולות למפלגה מסוימת, במטרה לזהות הבדלים ארוכי טווח בדפוסי הצבעה. אדם יכול להעתיק את תמיכתו ממפלגה אחת לאחרת בשל אווירה מסוימת או אדם מסוים אבל עדיין

¹² לא נעשה שימוש בהגדרה של למ"ס ליישובים חרדים כי בחלקה היא מבוססת על נתוני הצבעה. נתונים כאלה זמינים בפרסום הלמ"ס: אוכלוסייה ומרכיבי גידול ביישובים ובאזורים סטטיסטיים, 2014-2020: לוח 12.

להישאר בתוך גוש מפלגות שתומכות ברעיון כללי מסוים כמו "המחנה הלאומי". עם זאת, הניתוח האמפירי יציג גם ניתוח רגישות הכולל את אחוז הקולות לליכוד שהיא המפלגה המובילה בגוש הימין. רשימת המפלגות בגוש הימין עד לבחירות לכנסת ה-21 נקבעה לפי הסיווג של ברמן (Berman 2020; table A1). בבחירות מאוחרות יותר (22-24), סווגו המפלגות לפי גישה דומה (לוח נספח 1).

אחוז הקולות לגוש הימין באוכלוסיית המחקר, שסווגו לפי מוצא בהתאם לשכיחות שמות משפחה, דומה לאחוז הקולות שקיבל גוש זה באוכלוסייה היהודית הארצית במרבית מערכות הבחירות האחרונות (לוח נספח 2). ההפרש הממוצע על פני תשע מערכות הבחירות האחרונות הוא פחות מנקודת אחוז אחת. השוואה זו מלמדת כי דפוסי ההצבעה ביישובי המחקר אינם שונים בצורה ניכרת מהתנהגות הבוחרים היהודים בכלל האוכלוסייה היהודית, וזאת למרות שזוהי קבוצה חלקית של האוכלוסייה היהודית, המורכבת מיישובים קטנים בלבד. ההבדל בין אחוז הקולות לגוש הימין ביישובי המחקר לאחוז הקולות באוכלוסייה היהודית הארצית הוא גדול יותר (8 נקודות אחוז) כאשר אוכלוסיית המחקר כוללת 788 יישובים יהודים קטנים. הבדל זה נובע משיעורם הגדול מדי של קיבוצים (31%) לעומת חלקם האמיתי באוכלוסייה היהודית הארצית, ומשקלם הקטן מדי של יישובים חרדים (1.5%) לעומת חלקם האמיתי באוכלוסייה היהודית הארצית.

מבט על דפוסי ההצבעה לפי דתיות (לוח נספח 3) מעניק אמינות לסיווג ביישובי המחקר לפי מידת דתיות. גוש מפלגות הימין קיבל יותר קולות באופן משמעותי ביישובים דתיים בהשוואה ליישובים חרדים וחילוניים או מסורתיים. ביישובים שהוגדרו חרדים, גוש הימין זוכה לכ-42% מקולות המצביעים, כשהמפלגות החרדיות והציונות הדתית נהנים מתמיכה גורפת. אחוז הקולות לגוש הימין בבחירות לכנסת ה-24 ביישובים שסווגו כדתיים עמד על 80% מקולות המצביעים אבל תוך שינוי ניכר בהרכב המפלגות: הציונות הדתית, הליכוד וימינה מתחלקות כמעט שווה בשווה בקולות. לעומת יישובים חרדים ודתיים, התמיכה בגוש מפלגות הימין צונחת לכשליש מקולות המצביעים ביישובים שהוגדרו מסורתיים או חילוניים.

לוח 2 מציג את אחוז הקולות לגוש מפלגות הימין, בהתאמה בתשע מערכות הבחירות האחרונות לכנסת. כ-65% אחוזים מהקולות ביישובים שסווגו כמזרחים לפי שמות משפחה הלכו לגוש מפלגות הימין בבחירות לכנסת ה-24, וזאת לעומת כ-41% מהקולות ביישובים שהוגדרו אשכנזים לפי אותה שיטה, וכך הפער העדתי בהצבעה עומד על כ-24 נקודות אחוז. שיעור התמיכה בגוש מפלגות הימין ביישובים שסווגו כמערביים קרוב למדי לזה שנמצא ביישובים אשכנזים. לוח זה גם חושף את התנודתיות הגדולה בפער העדתי בין מערכות בחירות. הפער בין מזרחים לאשכנזים בהצבעה לגוש מפלגות הימין היה כ-5 נקודות אחוז בלבד בבחירות לכנסת בשנת 2006 (הכנסת ה-17) והגיע לשיא של יותר מ-24 נקודות אחוז בבחירות שנערכו באפריל 2019. תרשים 2 מציג את הפער העדתי לגוש מפלגות הימין לפי שתי הגדרות מוצא, ובתוספת רווח בר סמך. אפשר לראות שהפער העדתי בבחירות לכנסת ה-17 אינו שונה באופן מובהק מאפס.

הפער העדתי בהצבעה לגוש מפלגות הימין הוא גדול בהרבה לפי הגדרת מוצא מבוססת יבשת לידה בשנת 2020 בגלל ייצוג יתר לקיבוצים וייצוג חסר לחרדים. לוח 1.2 מראה שהפער העדתי עומד על כ- 42 נקודות אחוז במערכת הבחירות לכנסת ה-24. ההבדל בגודל הפער העדתי בהצבעה לעומת ההגדרה לפי שמות משפחה משקף בעיקר שיעור תמיכה נמוך יותר בגוש מפלגות הימין ביישובים שהוגדרו אשכנזים לפי יבשת לידה, ללא שינוי ניכר בתמיכה של תושבי יישובים המזרחים (לוחות 1.1-1.2). בסעיף הבא ידון ההבדל בגודלו של הפער העדתי לפי שתי הגדרות המוצא.

דפוסי הצבעה לפי מוצא ועשירון כלכלי-חברתי: תרשים 3 מציג את אחוז הקולות לגוש מפלגות הימין לפי עשירון חברתי-כלכלי בתשע מערכות בחירות האחרונות לכנסת ביישובים מזרחים, אשכנזים ומעורבים לפי הגדרת מוצא מבוססת שמות משפחה ולפי הגדרת מוצא מבוססת יבשת לידה. פילוח גם לפי מוצא וגם לפי עשירון כלכלי-חברתי כרוך במחיר של דיוק כי ישנם מעט יישובים בתאים מסוימים (למשל, 3 יישובים מזרחים בעשירון התחתון בהגדרת מוצא לפי יבשת לידה), ולכן חשוב לבדוק אם ממצא מסוים נשמר גם בהגדרת מוצא חלופית וגם במערכות בחירות נוספות.

התמיכה בגוש מפלגות הימין פוחתת והולכת ככל שמטפסים בסולם הכלכלי-חברתי הן ביישובים אשכנזים והן ביישובים מזרחים אם מתעלמים מהעשירון התחתון (לוח 3). המתאם השלילי בין הצבעה לגוש מפלגות הימין לבין מצבם הכלכלי-חברתי של תושבי היישוב שב וחוזר בכל מערכות הבחירות לכנסת שמכוסות כאן (תרשים 3). הממצא הזה מתגלה גם בהגדרת מוצא חלופית, המבוססת על יבשת לידה ואוכלוסיית מחקר גדולה יותר (תרשים 3).

התוצאות

לוח 4 מציג את התוצאות של הניתוח האמפירי של דפוסי ההצבעה לכנסת ה-24 שנערכו במרץ 2021. העמודה הראשונה מציגה את המקדם הנאמד של הפער העדתי בהצבעה לגוש מפלגות הימין, שהוא ההפרש בין יישובים שסווגו כמזרחים ליישובים אשכנזים (המשתנה המושמט) ללא משתני בקרה המייצגים את המשאבים הכלכליים והחברתיים או את מידת הדתיות. ניתן לראות שהפער העדתי בהצבעה הוא כ-24 נקודות אחוז. עוד רואים כי המקדם של יישוב מעורב אינו מובהק, המרמז כי התנהגותם הפוליטית של יישובים המסווגים כאן כמעורבים דומה מאוד ליישובים אשכנזים.

העמודה השנייה בלוח 4 מראה את תוצאות האמידה כאשר מוסיפים את העשירון הכלכלי-חברתי כמשתנה בקרה יחיד. ניתן לראות שהפער העדתי בהצבעה נותר בגודל דומה, ואינו מושפע מהכללת העשירון הכלכלי-חברתי. הערך השלילי של המקדם של משתנה זה מלמד שעלייה בעשירון הכלכלי-חברתי, המייצג מדד מורכב של משאבים מתחומי חיים שונים כמו כלכלה (הכנסה לנפש), השכלה (שיעור אקדמיים), ואורח חיים (ילודה), מלווה בנטייה מופחתת להצביע לגוש מפלגות הימין. תוצאה זו מתיישבת עם ההשערה שהסיכויים להצביע לגוש מפלגות הימין הולכים ופוחתים ככל שגדלים המשאבים.

בעמודה השלישית, ניתן לראות שהכללת רמת ההכנסה לנפש של תושבי הישוב, שהוא משתנה מרכזי מתוך 14 משתנים שמהם מורכב המדד הכלכלי-חברתי, אינה משנה באופן ניכר את הפער העדתי בהצבעה לכנסת (לוח 4, עמודה שלישית). למעשה, המקדם של מוצא מזרחי, שהוא אומדן לפער העדתי בהצבעה, גדל לכ-25 נקודות אחוז. המקדם הנאמד של ההכנסה לנפש הוא שלילי ומובהק, ומשקף סיכויים הולכים ופוחתים להצביע לגוש מפלגות הימין ככל שגדלים המשאבים הכלכליים החומריים. תוצאה זו עומדת בניגוד למודל בוחר רציונאלי שדואג לאינטרס הכלכלי האישי, המנבא שבוחרים בעלי הכנסה נמוכה ובינונית יתמכו במפלגות המצדדות במדיניות חלוקה מחדש ולא במפלגות ימין כלכלי שרואות בעין בלתי אוהדת התערבות בכלכלת השוק. חשוב לציין, שגם מצביעי הגוש המתחרה, הנמנים יותר עם החלק העליון בסולם ההכנסות, נוהגים בניגוד לאינטרס הכלכלי האישי.

המתאם השלילי בין הכנסה והצבעה לגוש מפלגות הימין אינו יכול לרסן את עליית אי השוויון. זה חלק מפתרון החידה מדוע התרחבות הפערים הכלכליים בישראל לא הביאה לעליית מפלגות תומכות מדינת רווחה נדיבה. דרך אחרת לומר זאת, סוגיית ימין ושמאל כלכלי נדחקת לקרן זווית בשל סוגיות אחרות. עליית אי השוויון לא הביאה להתחזקות מפלגות שמצדדות בחלוקה מחדש אלא לעלייתם של מועמדים נגד מהגרים כמו טראמפ, לה פן ומודי (Piketty 2021).

עלייה בגיל החציוני מתואמת שלילית ובאופן מובהק עם הצבעה לגוש מפלגות הימין אבל הכללת משתנה זה, שגם הוא רכיב במדד הכלכלי-חברתי, אינה משנה כמעט את גודל הפער העדתי בהצבעה לכנסת. נראה שהגיל החציוני תופס גם את מידת הדתיות של תושבי היישוב בגלל הקשר המוכר בין אורח חיים דתי למספר ילדים. במידה שאכן גיל חציוני תופס דרגת דתיות, ממצא זה תואם מחקרים קודמים שחשפו את ההשפעה הניכרת של דתיות על התנהגות פוליטית. יתכן שהגיל החציוני מייצג גם את הנטייה של אנשים מבוגרים להצביע לשמאל.

אומדני השפעת משתני דמי המייצגים במישורין את מידת הדתיות מופיעים בעמודה החמישית של לוח 4, ומראים כי יישובים דתיים נוטים יותר להצביע לגוש מפלגות הימין בהשוואה למסורתיים וחילוניים (המשתנה המושמט) וגם לעומת יישובים חרדים. מעניין לראות שהכללת מידת הדתיות של היישוב אינה משנה באופן ניכר את הפער העדתי בהצבעה לגוש מפלגות הימין. המקדם של מוצא מזרחי בעמודה החמישית הוא רק במעט נמוך יותר בהשוואה למקדם ללא משתני בקרה. נזכיר כי תוצאה זו הייתה יכולה להיות אחרת אילו היה מידע המפריד בין יישובים עם רוב מסורתי לעומת רוב חילוני.

גל העלייה הגדול, שהחל בתחילת שנות התשעים של המאה הקודמת, הוליד שתי מפלגות ניה, "ישראל בעלייה" בראשות אסיר ציון נתן שרנסקי, שהוקמה בעיצומו של גל העלייה (1996), ו"ישראל ביתנו", שנוסדה שלוש שנים מאוחר יותר בידי אביגדור ליברמן, שפרש מהליכוד. מפלגות אלו ניסו למשוך מצביעים מקרב יוצאי ברה"מ לשעבר בהבטחה לקדם אינטרסים הנוגעים לקליטתם והתערותם בישראל. לפי תוצאות האמידה, נראה כי שיעור עולי 1990 ואילך (כולל עולים מאתיופיה) מתוך תושבי

היישוב הוא חסר השפעה על ההצבעה לגוש מפלגות הימין (לוח 4, עמודה שיטית). גם גודלו של הפער העדתי אינו מושפע כמעט מכניסת משתנה זה. לאור ממצאים אלה, לא ברור אם עדיין יש הצדקה היום, במסגרת ניתוח הפער העדתי, להפריד קבוצה זו מיתר האוכלוסייה אחרי יותר משלושה עשורים, ולאחר שאחת משתי המפלגות כבר נעלמה והאחרת שינתה את פניה ומועמדיה לכנסת אינם תמיד יוצאי ברה"מ לשעבר.

שינוי בולט לעין בגודלו הנאמד של הפער העדתי בהצבעה לגוש מפלגות הימין נרשם כשמוסיפים את רמת ההשכלה (עמודה שביעית), שמיוצג כאן על ידי שיעור בעלי תואר אקדמי מבני 27-54 ביישוב. הפער העדתי בהצבעה לימין יורד מכ-24 לכ-19 נקודות אחוז. המקדם הנאמד של משתנה ההשכלה הוא שלילי ומובהק, וממצא זה תואם את ההשערה שהנטייה להצביע לגוש מפלגות הימין פוחתת והולכת עם עליית המשאבים ההשכלתיים של תושבי היישוב.

בעמודה הלפני אחרונה של לוח 4 נבדקה רגישות גודלו של הפער העדתי להכללת משתנה דמי עבור קיבוץ. ניתן לראות כי גודלו של הפער העדתי בהצבעה לגוש מפלגות הימין קטן באופן ניכר מכ-24 לפחות מ-14 נקודות אחוז, כפי שניתן היה לשער מראש, לאור נטייתם של תושבי קיבוצים להצביע לגוש מפלגות השמאל. שילוב משתנה זה ברגרסיה הוא בעל חשיבות רבה גם על מנת לנטרל את משקלם המופרז של הקיבוצים באוכלוסיית יישובי המחקר בהשוואה לחלקם האמיתי באוכלוסיית ישראל היהודית.

לוח 4 מציג מודל סטטיסטי הכולל יחד את כל המשתנים (שנבחנו קודם בנפרד) בעמודה האחרונה. הממצא המרכזי של אמידה זו הוא היעלמותו של הפער העדתי בהצבעה לכנסת כאשר רשימת משתני הבקרה כוללת הכנסה, השכלה, גיל חציוני, מידת דתיות, שיעור עולים וקיבוצים. מקדם מוצא מזרחי אינו מובהק עוד וגודלו קטן, ארבע נקודות אחוז. המשמעות היא שהצבעה לכנסת צפויה להיות זהה ללא תלות במוצא תושבי היישוב אם מדובר ביישובים בעלי אותה רמת השכלה, הכנסה, מידת דתיות וגיל חציוני. רוב משתני הבקרה שמרו על הסימן המקורי ומובהקות סטטיסטית, פרט להכנסה שאיבדה מובהקות, ולמקדם עבור יישוב חרדי, שהפך שלילי ומובהק כי תושביו מצביעים בהמוניהם למפלגות חרדיות.

בניגוד לפער העדתי בהצבעה לגוש הימין, שנעלם אם כוללים את כל משתני הבקרה, הפער העדתי בהצבעה לליכוד אמנם קטן באופן ניכר אבל הוא עדיין מובהק ובגודל של 10 נקודות אחוז (לוח נספח 4). אמנם המקדם של הכנסה הוא חיובי אבל הופך שלילי אם אין מנטרלים את ההשכלה. כלומר הנטייה לתמוך בליכוד פוחתת ככל שעולה ההכנסה, וכך בעלי הכנסה נמוכה תומכים יותר במפלגה שמנהיגה בנימין נתניהו, דוגל בכלכלת שוק. מענין לראות שעולי 1990 נוטים פחות להצביע לליכוד, ובזה הם דומים יותר לאשכנזים. לבסוף, נציין כי הנטייה להצביע לליכוד יורדת בצורה חדה יותר (בהשוואה לגוש הימין) ככל שעולה רמת ההשכלה של תושבי היישוב.

לוח 5 מציג אמידה משווה של תשע מערכות הבחירות לכנסת האחרונות במטרה לבחון את מידת התמודדות של הפער בין מזרחים לאשכנזים בהצבעה לגוש מפלגות הימין לאורך שנות האלפיים. השורה הראשונה, שמהווה נקודת ייחוס בלבד, מציגה את הפער העדתי הגולמי ללא נטרול משתני בקרה בכל אחת מתשע מערכות הבחירות האחרונות, והיא מקבילה לעמודה הראשונה בלוח 4 עבור מערכת הבחירות האחרונה. ניתן לראות את התמודדות הרבה בפער העדתי בין מערכות בחירות בבחירות לכנסת שנערכו במרץ 2006, אחוז הקולות למפלגות ימין ביישובים מזרחים אינו שונה באופן מובהק מזה של יישובים אשכנזים. הפער העדתי בהצבעה היה גדול יותר בבחירות לכנסת ה-18 ו-19 וצמח לגובה מרשים במערכות הבחירות לאחר מכן. בארבע מערכות הבחירות האחרונות נרשם פער הצבעה גדול יחסית בין שתי קבוצות המוצא, והשיא נרשם בבחירות לכנסת שהתקיימו באפריל 2019. העליה והירידה בהצבעה לגוש מפלגות הימין נצפו הן ביישובים מזרחים והן ביישובים אשכנזים, אבל תוך תודעיות גדולה יותר ביישובים מזרחים (לוח 2).

כמו בניתוח האמפירי של הבחירות לכנסת ה-24, הפער העדתי בהצבעה לגוש מפלגות הימין נעלם גם בכל אחת משמונה מערכות הבחירות שקדמו לכך לאחר שמכניסים את משתני הבקרה, והביטוי לכך הוא שמקדם המשתנה מזרחי אינו שונה באופן מובהק מאפס. מכאן ניתן להסיק שההבדלים בהצבעה לכנסת בין מזרחים לאשכנזים נמוגים כאשר מנטרלים את ההבדלים במאפייני התושבים כמו השכלה ודתיות.

מבט משווה לאורך תשע מערכות בחירות מגלה שסימן מקדמי המשתנים המסבירים, גודלם ומובהקותם הוא יחסית יציב למעט משתנה ההשכלה (לוח 5). המקדם של השכלה, שלא היה מובהק בארבע מערכות הבחירות של 2003-2013, הפך שלילי מובהק ובעל עוצמה בחמש מערכות הבחירות האחרונות. כלומר, ההבדל בתמיכה שקיבל גוש הימין לפי רמת השכלה בבחירות לכנסת ה-24 מייצג תופעה חדשה שלא נצפתה קודם. התפתחות זו בהתנהגות פוליטית של משכילים שנוטים היום, יותר מן העבר, לתמוך במפלגות שמאל תועדה גם בארה"ב, צרפת ובריטניה (Piketty 2021).

לוח 6 מראה את תוצאות האמידה בתשע מערכות הבחירות האחרונות אבל עם הגדרת מוצא מבוססת יבשת לידה. ניתן לראות כי הממצאים המרכזיים שנתגלו עם הגדרת מוצא לפי שמות משפחה - התנודות החדות בפער העדתי בין מערכות בחירות, ההיפוך שחל בהשפעת רמת ההשכלה על הנטייה להצביע לימין וצמצום משמעותי של פער ההצבעה לימין בין מזרחים לאשכנזים לאחר שמתחשבים בהבדלים במאפיינים - חוזרים ועולים גם בהגדרת מוצא לפי יבשת לידה. עם זאת הפער העדתי אינו נעלם לאחר נטרול ההבדלים במאפייני תושבי היישובים. שוני זה בממצאים נובע הן מהרחבת אוכלוסיית המחקר והן מהבדל בהגדרת המוצא.

לוח 7 בוחן השפעת ההבדל בהגדרה בעזרת אמידת מקדמי שילובים של שתי הגדרות. שם המשתנה נבנה כך שהמילה הראשונה מסמנת את סיווג המוצא של יישוב לפי שמות משפחה והמילה השנייה מסמלת את סיווג המוצא של יישוב לפי יבשת לידה ומספר היישובים בעלי שילוב זה מופיע בסוגריים,

ולכן השורה הראשונה בלוח מייצגת יישוב שהוגדר מזרחי לפי שתי הגדרות המוצא. ניתן לראות שגודלו הנאמד של מקדם זה במערכת הבחירות האחרונה נמצא בין המקדם לפי שמות משפחה (לוח 5) למקדם לפי יבשת לידה (לוח 6), ומזה ניתן ללמוד שהשוני בהגדרת המוצא הוא חשוב. עוד ניתן לראות כי המקדם של יישוב שהוגדר מזרחי לפי שתי הגדרות המוצא גדול יותר בכנקודת אחוז ממקדם של יישוב שהוגדר מעורב לפי שמות משפחה ומזרחי לפי יבשת לידה (לוח 7). הגדרת יישוב מזרחי לפי יבשת לידה היא זהה בשני השילובים האלה, ולכן ההפרש החיובי בין שני המקדמים נובע רק משמות משפחה אופייניים למזרחים בשילוב ההגדרות הראשון. תוצאה זו מתיישבת עם הטענה ששם משפחה הוא רכיב בזהות, ושהזהות משפיעה על ההצבעה אבל בעוצמה מוגבלת. ואולם תוצאה זו אינה מתקבלת במערכות הבחירות של 2003-2013.

תוצאות האמידה עבור תשע מערכות בחירות הן דומות בעיקרן גם אם מאפייני תושבי היישובים נמדדים לפי שנת 2008 בשלוש מערכות הבחירות שהתקיימו בשנים 2003 עד 2009 (התוצאות אינן מדווחות כאן אבל ניתן לקבל אותן מהמחבר).¹³ הממצאים העיקריים על הפער העדתי בהצבעה לגוש הימין נותרים ללא שינוי גם כשכוללים ברשימת המשתתפים המסבירים מדד פריפריה או משתנה דמי להתנחלות, מגדילים רף ההומוגניות מ-10% ל-12.5% או מקטינים ל-7.5%, או כשמשתמשים בהגדרת מוצא רציפה לפי יבשת לידה (התוצאות אינן מדווחות כאן אבל ניתן לקבל אותן מהמחבר).

הפער העדתי בהצבעה: אוכלוסייה עירונית

הניתוח האמפירי שהוצג עד כה מבוסס על תוצאות ההצבעה לכנסת של אזרחי ישראל המתגוררים ביישובים קטנים בלבד, ולכן יש מקום לבדוק אם נמצא דפוסים דומים של התנהגות פוליטית גם בקרב האוכלוסייה העירונית, שהיא מרבית אזרחי ישראל. כדי לבחון זאת, נבנה מאגר נתונים נוסף ברמת אזור סטטיסטי, שהיא היחידה הגיאוגרפית העירונית הקטנה ביותר, שלגביה קיימים נתונים זמינים על מאפיינים כלכליים-חברתיים של התושבים. הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה מחלקת את העיריות והרשויות המקומיות ל-1,722 אזורים סטטיסטיים אבל הניתוח האמפירי מוגבל רק לאזורים סטטיסטיים יהודים שלגביהם קיימים נתונים על כל המשתתפים המשתתפים בעבודה. בשל כך ירדו 290 אזורים ערבים, 482 אזורים ללא נתוני הצבעה על כל אחת מתשע מערכות הבחירות האחרונות ואזור אחד ללא נתונים על יבשת לידה של תושבי האזור בשנת 2020.

תוצאות הבחירות לכנסת בתשע מערכות הבחירות האחרונות בכל אחד מהאזורים הסטטיסטיים חושבו על בסיס תוצאות הבחירות בפועל לפי קלפי, וזאת בעזרת קבצים של הלמ"ס המשייכים בוחרים לפי קלפיות לאזורים סטטיסטיים על פי כתובתם (קטלוג תוצרי ממ"ג). במערכות הבחירות האחרונות, המרה זו כרוכה באי-דיוקים מסוימים בשל הסטה של מצביעים ביום הבחירות לקלפיות השונות מאלה

¹³ המאפיינים הכלכליים החברתיים הזמינים עבור 3 מערכות הבחירות 2003, 2006, 2009 הם שונים במקצת כשאחוז בני 15 ומעלה בעלי תואר אקדמי כמדד להשכלה ואחוז משקי בית שלשימוש שתי מכוניות ויותר מייצג מצב כלכלי וגיל חציוני כמו קודם (המקור: הוא קובץ מסומם של יישובים - מפקד 2008).

אליהן שובצו כדי לאזן את העומס בין הקלפיות. תוצאות ההצבעה אוחדו עם נתוני המאפיינים הכלכליים-חברתיים (הכנסה, גיל חציוני והשכלה) לשנת 2017, שיעור החרדים באזור בשנת 2020, הרכב התושבים לפי יבשת לידה בשנת 2020, נתוני שכיחות שמות המשפחה לשנת 2020 ושיעור העולים (הנתון הוא לפי 2008).

הניתוח האמפירי של דפוס הצבעה לפי אזורים סטטיסטיים מבוסס רק על הגדרת מוצא לפי יבשת לידה מפני שסיווג מוצא לפי שמות משפחה אינו מתאים לאזורים סטטיסטיים עם אוכלוסייה של אלפי תושבים (גודל האוכלוסייה הוא כחמשת אלפים תושבים בממוצע לאזור).¹⁴ בדומה לסיווג יישובים, אזור סטטיסטי מוגדר מזרחי אם הוא ברבע העליון לפי אחוז מזרחים, ויישוב הוגדר אשכנזי אם הוא נמצא ברבע התחתון. אזורים בין הרבע העליון לתחתון הוגדרו כאזורים מעורבים. בגלל שאוכלוסיית אזור סטטיסטי מונה אלפי תושבים, הבחינה האמפירית חשופה לכשל אקולוגי המחייב התייחסות זהירה לממצאים.

ניתוח דפוס הצבעה של האוכלוסייה העירונית ברזולוציה של אזורים סטטיסטיים מצייר תמונה דומה לזו שתוארה על בסיס תוצאות ההצבעה ביישובים קטנים. הפער בהצבעה לגוש הימין בבחירות לכנסת ה-24 בין אזורים מזרחים לאזורים אשכנזים עומד על כ-18 נקודות אחוז (לוח 8). זהו פער קטן יותר מזה שנמצא על בסיס תוצאות הבחירות ביישובים קטנים (כ-24 נקודות אחוז) כשסיווג המוצא של היישוב הוא לפי שמות משפחה, ונמוך משמעותית מהפער העדתי (42%) שנמדד ביישובים קטנים לפי אותה הגדרת מוצא מבוססת יבשת לידה. הדימיון בממצאים של יישובים קטנים לפי שמות משפחה לאזורים סטטיסטיים לפי יבשת לידה נותן תוקף לשיטת סיווג המוצא לפי שמות משפחה ביחידות גיאוגרפיות קטנות כמו יישובים בני מאות בודדות של תושבים.

בדומה לממצאים שעלו על בסיס נתוני היישובים, הפער העדתי הגולמי לפי אזורים סטטיסטיים רשם תנודות לאורך תשע מערכות הבחירות האחרונות לכנסת, והוא נע בין 4 נקודות אחוז בשנת 2006 לכ-18 נקודות אחוז במערכת הבחירות שהתקיימה בשנת 2021 (לוח 9). הדימיון בממצאים כולל גם את הירידה בתמיכה שמקבל גוש מפלגות הימין ככל שמטפסים בסולם הכלכלי-חברתי (לוח 10). כמו שנתגלה בבדיקה האמפירית על סמך נתוני יישובים, הפער בהצבעה לגוש מפלגות הימין בין אזורים מזרחים לאזורים אשכנזים יורד בצורה ניכרת לאחר שמנטרלים הבדלים במאפייני תושבים האזורים הסטטיסטיים כמו הכנסה, גיל חציוני, אחוז החרדים, שיעור עולי שנות התשעים והשכלה (לוח 11). עם זאת הפער העדתי לא נעלם לחלוטין, כמו שנמצא לפי תוצאות הבחירות ביישובים לפי הגדרת מוצא מבוססת שמות משפחה.

סיכום ודיון בממצאים

¹⁴ תיאורטית, ניתן לערוך את הניתוח ברמת קלפיות אך אין נתונים כלכליים-חברתיים ברמת קלפי אפילו אם מאחדים נתוני מוצא ובוחרים ברמת קלפי, מכשלו שלא ודאי שניתן להתגבר עליו.

עבודה זו בוחנת לראשונה את הפער בין מזרחים לאשכנזים בהצבעה לכנסת באמצעות הגדרת מוצא מבוססת שמות משפחה. הניתוח האמפירי מראה שהפער באחוז הקולות שקיבל גוש מפלגות הימין בבחירות האחרונות לכנסת ביישובים מזרחים לעומת יישובים אשכנזים הוא כ-24 נקודות אחוז, אם סיווג המוצא של יישוב הוא לפי שכיחות יחסית של שמות המשפחה ביישובים קטנים. הפער העדתי בהצבעה למפלגות ימין הוא בסדר גודל דומה גם לפי תוצאות הבחירות לכנסת בפועל באזורים עירוניים לפי הגדרת מוצא מבוססת יבשת לידה (הגדרת מוצא לפי שמות משפחה אינה מתאימה לסיווג אזורים עירוניים גדולים). תוצאות האמידה לפי הגדרת מוצא מבוססת שמות משפחה מלמדות גם שמשתינים מרכזים כמו השכלה, הכנסה ודתיות על דפוסי ההצבעה משפיעים בכיוון הצפוי, ומכאן ששיטת הסיווג החדשה מרחיבה את ארגז כלי העבודה של חוקרים העוסקים בפער העדתי.

מעניין לציין, שהפער העדתי בהצבעה למפלגות הימין שנאמד במחקר זה לפי תוצאות הבחירות בפועל דומה בגודלו לזה שנמצא במחקרים קודמים על בסיס סקרי בחירות והגדרת מוצא מבוססת יבשת לידה. ברמן (2020) מוצא פער של 23 נקודות אחוז בין נשאלים ממוצא מזרחי לנשאלים ממוצא אשכנזי בסקר של המכון הישראלי לדמוקרטיה שנערך לקראת הבחירות לכנסת ה-21 שהתקיימו באפריל 2019 (מערכת הבחירות האחרונה שנכללה במחקר של ברמן). לשם השוואה, במחקר הנוכחי, גודלו של הפער העדתי הוא כ-25 נקודות אחוז לפי התוצאות בפועל באותה מערכת בחירות (לוח 2). הדימיון בין ממצאי המחקר הנוכחי, שנשען על תוצאות בחירות בפועל, למחקר של ברמן, שמבוסס על סקר בחירות, מעניק ביטחון נוסף בשיטה המוצעת לסיווג מוצא ובגודלו הנאמד של הפער העדתי בהצבעה למפלגות הימין.

הפער בהצבעה לימין בין שתי קבוצות המוצא שנמצא בישראל הוא נמוך באופן משמעותי לעומת פערים שנמדדו במדינות אחרות בין קבוצות אתניות (יבשת מוצא, גזע, דת). הוא לא רק נמוך הוא גם הפוך בישראל לעומת מדינות אחרות בהן דווקא הקבוצה ההגמונית (לבנים) היא שנוטה יותר להצביע לימין. הפער בהצבעה לימין בבריטניה בין בוחרים לבנים לבוחרים שמוצאם מאסיה או אפריקה הוא 40 נקודות אחוז, והפער בהצבעה לימין בארה"ב בין מצביעים לבנים לשחורים הוא 50 נקודות אחוז (Piketty 2021). הפער בהצבעה לימין גדל מעבר ל-50 נקודות אחוז אם משווים בוחרים נוצרים לעומת מוסלמים בבריטניה, ארה"ב וצרפת (Piketty 2021). יתרה מזאת, המחקר של פיקטי מראה שהפערים האתניים במדינות המוזכרות הם יחסית יציבים לאורך זמן, בניגוד לתנודתיות שנרשמה בפער העדתי בהצבעה לימין בישראל. הבדלים אלו בין ישראל למדינות אחרות מצדיקים ספק בריא לגבי השימוש במונח פער אתני ביחס להבדל בין מזרחים לאשכנזים.

מה מסביר את הפער בהצבעה לימין בין מזרחים לאשכנזים? מחקר זה הוא ביסודו תיאורי אבל יש בכוחו להאיר או להטיל צל על הסברים, או ליתר דיוק, השערות רווחות. מבחינה זו, עיקר המהלך המדעי כאן הוא לחשוף ממצאים אמפיריים שעשויים לסייע במאמץ ארוך שנים לפענח את החידה -

מדוע ישנו הבדל ניכר בהתנהגות הפוליטית של שתי קבוצות חברתיות בעלות מאפיינים חשובים זהים (לאום, דת, גזע ושפה) וחזון משותף (הבטחת המשך קיומו של בית לאומי לעם היהודי בארץ ישראל).

אפליית עולי ארצות האסלאם, במיוחד בשנות החמישים והששים של המאה ה-20, היא השערה שכיחה בדיון הציבורי בישראל להסבר התמיכה הפוליטית העודפת של מזרחים בגוש מפלגות הימין. לפי השערה זו, הפער העדתי העכשווי בהצבעה מבטא תגובת נגד פוליטית של צאצאי העולים לאי-שוויון ממוסד בהזדמנויות שהופעל כלפי הוריהם וסביבתם. באמצעות העברה בין-דורית של עמדות פוליטיות, טראומת העבר של אפליית המזרחים מעצבת את ההצבעה גם של הדור הנוכחי.¹⁵

אולם ממצאי העבודה בעניין התנודות הניכרות בפער העדתי בהצבעה לימין שנרשמו לאורך תשע מערכות הבחירות האחרונות לכנסת נועצות סיכה חדה בהשערה שהפער העדתי בהצבעה לכנסת מוסבר במחאה נגד האפליה הקשה שהייתה בעבר. לפי הניתוח האמפירי, הפער העדתי בבחירות לכנסת שהתקיימו באפריל 2019 היה פי חמישה מהפער העדתי שנמצא בבחירות לכנסת שנערכו במרץ 2006. תנודות חריפות בדפוס ההצבעה לפי מוצא תועדו גם במחקרים מבוססי סקרים כמו שמיר ואריאן (1999), שכיסה שמונה מערכות בחירות לכנסת מ-1969 עד 1996, וכן במחקרו של ברמן (Berman 2021), שניתח את כל מערכות הבחירות עד אפריל 2019. התנודות החדות בפער העדתי בהצבעה בין מערכות הבחירות אינן מתיישבות עם ההשערה שגורם קבוע מן העבר (אפליה) מסביר את הפער העדתי בהווה.¹⁶ השערת אפליית עבר אינה משכנעת גם מפני שהעדויות המחקריות בעולם מראות כי העברת דפוס ההצבעה מדור לדור היא חלקית בלבד (Jennings and Niemi 1968), ומכאן שניתן היה לצפות לדעיכה עקבית בלהבת המחאה.¹⁷ עוד ראייה חשובה, שמגבירה את הספק בטענה שההצבעה בהווה מבטאת מחאה על אופן קליטת עולי המזרח בעשורים הראשונים של המדינה, היא התנהגותם הפוליטית העכשווית של יהודים ממוצא אתיופי שנקלטו ברובם בשנים שהליכוד אחז בהגה השלטון, ומבחינתם הליכוד הוא המפא"י של פעם. למרות דרך קליטתם, יהודים ממוצא אתיופי נוטים להצביע בשיעורים גדולים יחסית לגוש מפלגות הימין ובראשם לליכוד, בדומה לישראלים אחרים בעשירונים הנמוכים. טענה זו מבוססת על

¹⁵ נזכיר הסברים שניתנו בעבר לפער העדתי בהצבעה שלא עמדו במבחן אמפירי או במבחן הזמן. הסבר שהוצע מספר רב של פעמים הוא שהתנהגותם הפוליטית של מזרחים נועדה להשיג בידול מול האוכלוסייה הערבית (פרס ושמר 1984, פלד ושפיר 2005). קשה להשתכנע שמזרחים נטו לבחור יותר בגוש נתניהו בבחירות האחרונות כדרך להוכיח לאשכנזים את נאמנותם לתנועה הציונית. יש קושי גם לקבל את ההסבר לפיה העמדה הקיצונית של מזרחים נגד ערבים נעוצה בתחרות מול עובדים ערבים בשוק עבודה (Peled 1990). לבסוף, נציין עוד הסבר קלוש נוסף, שתולה את הפער העדתי במשטר אוטוקרטי של המדינות מהן עלו יהודי ארצות האסלאם. זהו הסבר משונה כי רוב היהודים שהגיעו מאירופה (רוסיה, פולין ורומניה) גדלו תחת משטרים אוטוקרטים למופת. לא מפתיע, איפוא, ששמיר ואריאן (1982) מצאו שהבדלים בתרבות הפוליטית בארצות המוצא אינם מסבירים את הבדלי ההצבעה בין מזרחים לאשכנזים.

¹⁶ תיאורטית, התנודות החדות שנרשמו בפער העדתי בהצבעה בין מערכות בחירות יכולות להתיישב עם שינויים בעוצמת ההפליה כלפי מזרחים. בריאיון שפורסם במאי 2022 ב"ישראל היום" הוצגה לאבישי בן חיים השאלה "תגיד האפליה הזאת בתוקף?", והוא השיב "כן, אנחנו בשיא". עם זאת, לא הוצגו עדויות על ממדי הפער העדתי לאורך זמן שתומכות בכך.

<https://www.israelhayom.co.il/magazine/hashavua/article/10856294>

¹⁷ נסים ליאון ואורי כהן (2011) תולים את התמיכה של מזרחים בליכוד בשוויון הזדמנויות פוליטי וכלכלי שהתבטא בפתיחה שוויונית של שורות מפלגת חרות, ואחר כך הליכוד, לפעילים מזרחים מקומיים מהפריפריה שטיפסו בהתאם לכישוריהם לתפקידים לאומיים. ואולם לא ברור מדוע תהליך כזה הרתיע בוחרים שמוצאם אשכנזי להצביע לליכוד.

בדיקת דפוס הצבעה באזורים סטטיסטיים עם שניים או יותר שמות המשפחה אופייניים ליהודים ממוצא אתיופי.

גם הממצא שהפער העדתי בהצבעה לכנסת נעלם או קטן באופן משמעותי לאחר שמתחשבים בהבדלים במאפיינים הכלכליים-חברתיים מחליש עוד את השערת הצבעת המחאה בגין אפליית עבר. אילו הצבעת מחאה הייתה גורם מרכזי, ההצבעה העודפת לימין הייתה צריכה להיות כלל מזרחית, הן בקרב מזרחים בלתי משכילים והן אצל מזרחים משכילים. ואולם מחקר זה מראה שמזרחים בעלי השכלה גבוהה נוטים להצביע לשמאל ואילו מזרחים בעלי השכלה נמוכה יותר נוטים להצביע למפלגות ימין, ובכך הם אינם שונים מאחיהם האשכנזים, וגם אינם שונים מאזרחי מדינות אחרות כמו ארה"ב, בריטניה וצרפת שבוחרים צד פוליטי לפי רמת השכלה (Piketty 2021). ממצא זה מעורר ספק גם בטענה כאילו החפיפה הקיימת בין הצבעה למוצא משקפת זהות עדתית מובהקת.

לאור ממצאי המחקר שהפער העדתי בהצבעה לימין נעוץ בהבדלים במאפיינים כמו השכלה בין מזרחים לאשכנזים, אפליית עבר עשויה להשפיע על התנהגות פוליטית נוכחית דרך השלכותיה על הפערים במשאבים כמו השכלה והכנסה שנוצרו בדורות הקודמים והועברו לדור הבא, שבתורם משפיעים על ההצבעה היום. ואולם שורשי חלק מההבדלים בהשכלה ובמידת הדתיות קשורים בהיסטוריה הגלותית השונה של שתי קבוצות המוצא. הסביבה המארכת בגלות אפריקה ואסיה לא התפתחה כמו זו של אירופה, ובעקבות כך נוצרו הבדלים תרבותיים ופערי השכלה ומשאבים כלכליים שהביאו בכליהם הקהילות היהודיות שעלו לישראל.¹⁸ כך למשל, ההשכלה והכלכלה באירופה צמחו בקצב מהיר בהרבה מזה של אפריקה ואסיה, והניעו תהליכים שהשפיעו באופן דיפרנציאלי על חיי היהודים באירופה בהשוואה לאפריקה. תהליכים אלה, בין השאר, לוו בתופעת חילון של חלק מיהודי אירופה, ולהסתגרות אורתודוקסית של חלק אחר, שחש כי יהדותו נמצאת בסכנה. לעומת זאת יהודי צפון אפריקה לא נחשפו באותה עוצמה לתהליכים אלו, ומרביתם שמרו זיקה בדרגות שונות למסורת היהודית. ניתן לראות גם היום את עקבות הבדלים אלו בשיעור גדול יחסית הן של חילונים והן של חרדים בקרב אשכנזים לעומת שיעור גדול יחסית של מסורתיים באוכלוסייה המזרחית. לפי סקרים מעודכנים, שיעור החילונים בקרב אשכנזים הוא כמעט כפול מזה של מזרחים (סקרי סמוחה, המכון הישראלי לדמוקרטיה), ומצב זה השתנה אך במעט יחסית לסוף שנות השישים (אריאן 1973: לוח 4.2 בעמוד 63). לאור הממצאים בעולם ובישראל על המתאם בין מידת הדתיות לדפוס הצבעה, הבדלים במידת הדתיות, ששורשיהם בהתפתחות ההיסטורית טרם העלייה לישראל, אחראים חלקית לפער העדתי בהצבעה.

¹⁸ הבדלים בין שתי קבוצות המוצא תועדו גם ברמת ההשכלה של אוכלוסיית העולים בעשור הראשון למדינה. לפי השנתון הסטטיסטי של 1958 (לוח 28), כ-23 אחוז מעולי אירופה אמריקה סיימו חינוך על-יסודי או גבוה, וזאת לעומת 8.5 אחוזים בלבד בקרב העולים החדשים מאסיה ואפריקה (ההבדלים שנרשמו בקרב וותיקים שנולדו בארץ או הגיעו עד 1947 היו אפילו גדולים יותר).

מעניין לציין שהבדלי השכלה הפכו רק לאחרונה לגורם מבחין בהצבעה לגוש מפלגות הימין, ותופעה זו מתרחשת במקביל לצמצום ניכר בפער העדתי בהשכלה ובהכנסה שצמחו מהר יותר אצל מזרחים בהשוואה לאשכנזים בעשרים השנים האחרונות (דהן 2013). ממצאי העבודה מלמדים על תמורה פוליטית בהשפעת ההשכלה, שהפכה להיות גורם מנבא הצבעה לגוש מפלגות הימין בחמש מערכות הבחירות האחרונות, אבל זה לא היה כך בארבע מערכות הבחירות שקדמו להן.

התנודתיות בגודלו של הפער העדתי בהצבעה לימין לאורך מערכות בחירות והשינוי שחל בחשיבות ההשכלה כגורם מבחין בין מצביעי ימין ושמאל הם ממצאים מפתיעים ומעוררי מחשבה. התיזה שמוצעת כאן להסבר תופעות אלו מורכבת משני חלקים. ברוח ההבחנה שעורך מזרחי (2011) בין סוגי סולידריות, החלק הראשון של הטענה הוא שהבחרים מייחסים משקל יחסי קטן והולך לסולידריות פנים-לאומית לעומת סולידריות כלל-אנושית ככל שגדלים המשאבים הכלכליים ובמיוחד משאב ההשכלה. קשר כזה מתיישב עם מתאם שלילי בין רמת השכלה להצבעה למפלגות ימין שנמצא במחקר זה, ועם ממצאי מחקר המראה שישראלים נוטים יותר לאמץ זהות ישראלית על פני יהודית ככל שהשכלתם גבוהה יותר (Lewin-Epstein & Cohen 2018). ההנחה שעומדת מאחורי תיזה זו היא שהיחס לסולידריות כלל-אנושית ושוויון אופקי הולך ונעשה אוהד יותר עם עליית המשאבים החברתיים (השכלה) והכלכליים (הכנסה ורכוש) הואיל ואנשים בעלי משאבים רבים זקוקים פחות להשתייכות קבוצתית/לאומית. הנחיצות של תחושת שייכות קבוצתית מתנהגת כמו הביקוש למוצרים חיוניים, שהולך ופוחת עם עליית ההכנסה. המתאם השלילי בין השכלה להצבעה לימין עשוי לנבוע לא רק מהזיקה בין משאבים והצורך בתחושת שייכות אלא גם מההשפעה החיובית של רכישת השכלה על הסיכויים לאמץ השקפת עולם ליברלית אוניברסלית של זכויות אדם ורגישות גבוהה להגנה על מיעוטים.

החלק השני של התיזה הוא שתנודות בהצבעה מושפעות מסוג הנסיבות שמקבלות בולטות גבוהה במהלך מערכת הבחירות. התמיכה הפוליטית של בוחרים בעלי משאבים מוגבלים (בעיקר השכלה) במפלגות ימין תתעצם אם בראש סדר היום של מערכת הבחירות ניצבות סוגיות הנוגעות לאיומים הנתפסים על השבט (הלאום). לעומת זאת אם האיום הנתפס על השבט אינו נמצא במוקד, כוח המשיכה של סוגיות אחרות יגבר ובעקבות כך גדלים גם הסיכויים להצביע למפלגות אחרות במרכז. מנגד, אינטנסיביות התמיכה הפוליטית של בוחרים בעלי משאבים בגוש המתחרה, לפי תיזה זו, מושפעים מאיומים על מקומו של הפרט במרכז (זכויות אדם). הן הנטייה עבור מי להצביע והן עצם ההצבעה יתגברו ככל שהאיום הנתפס על זכויות אלה ממלא תפקיד מרכזי במערכת הבחירות. כלומר, התנודות בהצבעה נגזרות מאינטראקציה בין משאבים, תפיסת עולם ביחס למשקל היחסי של זכויות הפרט והנסיבות הייחודיות למערכת הבחירות.

מול התיזה שתולה את הקשר בערכים, מוצעת תיאוריה מתחרה, הנשענת על אינטרסים, ומסבירה את הקשר החיובי בין השכלה והצבעה למפלגות שמאל באי השוויון בהזדמנויות של בוחרים להגר למדינות אחרות במקרה הצורך (טאוב, 2021). לפי השערה זו, אזרחים בעלי משאבים מרובים ודרכון

זר יכולים להרשות לעצמם ליטול סיכון גדול יותר בבחירת חלופות לפתרון הסכסוך עם שכנינו כי במקרה של כישלון הם יוכלו בקלות יחסית להעתיק את מקום מושבם למדינה אחרת, וזאת לעומת אזרחים מיעוטי משאבים שיישארו לשאת בהשלכות השליליות. טיעון בעל ניחוח דומה הוא שבאזרחים בעלי משאבים, שנוטים להיות בקשר הדוק יותר עם תושבי שאר העולם, מודעים יותר למחיר הכלכלי והתדמיתי שגובה יחס בלתי שוויוני למיעוטים ושליטה בעם אחר. ואולם הקשר בין השכלה והצבעה לגוש מפלגות השמאל אינו ייחודי לישראל, ונמצא גם במדינות אחרות כמו ארה"ב וצרפת (Piketty, 2021), דבר המרמז על גורמים בסיסיים ואוניברסליים שגורמים לכך. תיזה יריבה נוספת היא שהטיפול לרמת השכלה גבוהה משנה את הצבעתם של מזרחים לא משום תרומת ההשכלה לעיצוב השקפת עולמם אלא זהו ביטוי לרצייה חברתית, או בלשון מוכרת יותר בישראל הם משתכנדים (ששון-לוי ושושנה 2014). השערה זו לפיה מזרחים נוהגים, כביכול, בביטול עצמי ופועלים בניגוד לעמדתם האמיתית כדי לזכות באישור מצד אשכנזים מתקיימת משום האפליה שמאלצת מזרחים לאמץ סממנים של אשכנזים כדי להימנע ממחיר הסטייה או ליהנות מפריבילגיות מהן נהנית הקבוצה ההגמונית.

ממצאי מחקר זה מותירים שאלה בלתי פתורה בעניין המקום שתופס המוצא העדתי של הבוחרים ושל הנבחרים בשיח הפוליטי בעשור השלישי של המאה ה-21. ניתן היה לצפות כי עם חלוף השנים ידעך כוכבו של המוצא העדתי, לאחר שנתח גדול של אזרחים נולד וגדל כאן, ונישואים בין צאצאי עולי ארצות האסלאם לצאצאי עולי ארצות הנצרות התרבו בארצנו מ-14% בסוף שנות החמישים ל-28% בתחילת שנות התשעים (Okun and Khait-Marely, 2008), ופחתו נישואין חליפין בין קבוצות מוצא (Okun, 2001). פחת גם הפער העדתי בייצוגיות בכנסת (Rahat and Itzkovitch Malka, 2012) ובדרגות קצונה בכירות בצה"ל (Barak and Tsur, 2012). השאלה מתחדדת כי נמחק הפער (או הצטמצם) בין אשכנזים למזרחים בהחלטות חיים חשובות כמו גיל הנישואין ומספר הילדים. גם הפער העדתי בהכנסה ובהשכלה, שנותר ללא שינוי במשך שנים רבות, החל בצניחה מרשימה לפני כשני עשורים (דהן 2013), והתפתח מעמד בינוני עבה בקרב מזרחים (כהן וליאון 2008). עם זאת נותר עדיין ייצוג חסר של מזרחים בצמרת המשפטית, הפוליטית והאקדמית (ביטון, 2012).

שאלה זו, שתובעת תשומת לב של חוקרי תקשורת פוליטית, עולה גם משום שמפלגות עדתיות לא רשמו הישגים מרשימים בזירה הפוליטית הישראלית (הרצוג 1986) פרט למפלגות חרדיות המפוצלות לפי עדה ו"ישראל ביתנו" שמזוהה כמפלגת עולי ברה"מ לשעבר אף כי נבחרה אינם בהכרח כאלה. מפלגות עדתיות מובהקות כמו "תמי" בראשות אהרון אבוהצירה הצליחו לכל היותר לקבל מנדטים אחדים ונעלמו בשנים לאחר מכן (3 מנדטים בבחירות לכנסת בשנת 1981, ומנדט אחד בבחירות 1984 ו-1988). גם הצבת מועמדים ממוצא מסוים ברשימת מועמדי המפלגות או אפילו בראשות המפלגה כמו עמיר פרץ (בחירות 2006) ואבי גבאי (בחירות אפריל 2019) לא נחלה הצלחה מסחררת. סקרים שנערכו לאורך השנים הראו כי גם מזרחים וגם אשכנזים מזהים את עצמם בעיקר כישראלים ויהודים, דבר המעיד על תודעה ושייכות עדתית זעירה (Lewin-Epstein and Cohen 2018).

רשימה ביבליוגרפית

איילון, ח', בן-רפאל, א', & שרוט, ס'. (1987). "עדתיות ופוליטיקה: היבטים נשכחים". *מגמות*, 332-348.

אריאן אשר, *העם הבוחר: דפוסי הצבעה בישראל*, 1973 מסדה.

ביטון יפעת (2012), "מזרחים במשפט: האין כ"יש", משפטים מא, תשע"ב: 455-516.

בן חיים אבישי (2022), *ישראל השנייה: הבשורה המתוקה, הדיכוי המר*, ידיעות ספרים.

דיסקין אברהם (2001), *ימי ירושלים האחרונים: קווים לבחינת הדמוקרטיה הישראלית החדשה*, מכון פלורסהיימר, ירושלים.

דהן, מומי "האם כור ההיתוך הצליח בשדה הכלכלי?" *הרבעון לכלכלה*, מרץ/יוני/ספטמבר/דצמבר 2013, 107-152.

הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, קטלוג תוצרי ממ"ג – מערכת מידע גאוגרפית (GIS), סעיף 6 קלפיות: <https://www.cbs.gov.il/he/publications/Pages/2022/%D7%A7%D7%98%D7%9C%D7%95%D7%92.aspx>

הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, שמות משפחה בישראל 2017, 04 פברואר 2019.

הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, שמות משפחה בישראל 2016, 21 בפברואר 2017.

הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, אוכלוסייה ומרכיבי גידול ביישובים ובאזורים סטטיסטיים, 2020-2014, אוגוסט 2021.

הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, מדד חברתי/כלכלי 2017: אפיון יחידות גאוגרפיות וסיווגן לפי הרמה החברתית-כלכלית של האוכלוסייה 2017: לוח ב - יישובים בתוך מועצות אזוריות, לפי סדר אלף-ביתי של שמות המועצות האזוריות, ובתוך כל מועצה אזורית - לפי סדר עולה של המדד החברתי-כלכלי 2017

הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, יישובים לפי מוצא, דת, השכלה ועוד בשנת 2008: קובץ מסוכם של יישובים - מפקד 2008, גיליון 4א, גיליון 4ב

הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, יישובים לפי מוצא בשנת 1995: מפקד האוכלוסין והדיר 1995, תכונות דמוגרפיות של האוכלוסייה ביישובים ובאזורים סטטיסטיים - כרך ג, לוח 1 אוכלוסייה ביישובים יהודיים, ביישובים מעורבים ובאזורים סטטיסטיים, לפי יבשת מוצא, תקופת עליה ומין

הרצוג חנה, עדתיות פוליטית - דימוי מול מציאות: ניתוח סוציולוגי-היסטורי של הרשימות ה"עדתיות" לאספת-הנבחרים ולכנסת (1920-1980), תל אביב. יד טבנקין, הוצאת הקיבוץ המאוחד, 1986.

הוועדה המרכזית לבחירות לכנסת ה-24, הנתונים נלקחו מאתר האינטרנט של הוועדה

הוועדה המרכזית לבחירות לכנסת ה-23, הנתונים נלקחו מאתר האינטרנט של הוועדה

הוועדה המרכזית לבחירות לכנסת ה-22, הנתונים נלקחו מאתר האינטרנט של הוועדה

הוועדה המרכזית לבחירות לכנסת ה-21, הנתונים נלקחו מאתר האינטרנט של הוועדה

הוועדה המרכזית לבחירות לכנסת ה-20, הנתונים נלקחו מאתר האינטרנט של הוועדה

הוועדה המרכזית לבחירות לכנסת ה-19, הנתונים נלקחו מאתר האינטרנט של הוועדה

הוועדה המרכזית לבחירות לכנסת ה-18, הנתונים נלקחו מאתר האינטרנט של הוועדה

- הוועדה המרכזית לבחירות לכנסת ה-17, הנתונים נלקחו מאתר האינטרנט של הוועדה
- הוועדה המרכזית לבחירות לכנסת ה-16, הנתונים נלקחו מאתר האינטרנט של הוועדה
- טאוב גדי. (2021). **ניידים ונייחים: מאבקן של האליטות כנגד הדמוקרטיה הישראלית**, הוצאת זמורה ביתן.
- כהן, אורי, וליאון ניסים (2008) "לשאלת המעמד הבינוני המזרחי בישראל", **אלפיים** 33, 83-101.
- כהן אורי, ליאון נסים (2011), **מרכז תנועת החרות והמזרחים, 1965-1977: משותפות אדנותית לשותפות תחרותית**, המכון הישראלי לדמוקרטיה.
- לוי גל, ספורטא יצחק ורוזנטל מעוז, (2022) "על השד העדתי ורוח הרפאים המעמדית: מבט עדכני על הצבעה אתנית ומעמדית בבחירות בישראל", בתוך בחירות בישראל 2021, המכון הישראלי לדמוקרטיה. **יפורסם בקרוב**.
- מזרחי ניסים (2011), "מעבר לגן ולג'ונגל: על גבולותיו החברתיים של שיח זכויות האדם בישראל", מעשי משפט, כרך ד', 51-74.
- פרס, י', ושמר, ש'. (1984). "הגורם העדתי בבחירות לכנסת העשירית". *מגמות*, 316-331.
- פלד יואב ושיפיר גרשון (2005), **מיהו ישראלי: הדינמיקה של אזרחות מורכבת**. הוצאת אוניברסיטת תל אביב, תל אביב.
- שלו מיכאל, קיש סיגל (2001), "שסעים חברתיים בין מצביעים לא-ערבים: ניתוח חדש", בתוך **בחירות בישראל 1999** בעריכת מיכל שמיר ואשר אריאן, המכון הישראלי לדמוקרטיה.
- שמיר, מיכל, ואריאן, אשר. (1982). "הצבעה עדתית בבחירות 1981". *מדינה, ממשל ויחסים בינלאומיים*, 88-104.
- ששון לוי אורנה ושושנה אבי, "השתכנזות - על פרפורמנס אתני וכישלוננו", תיאוריה וביקורת (42), 71-97.
- Alford, John R., Funk, Carolyn L., & Hibbing, John R. 2005. Are Political Orientations Genetically Transmitted? *American Political Science Review*, 99(02), 153–167.
- Althusser, Louis. *Lenin and philosophy and other essays*. New York: Monthly Review Press, 1971.
- Arian, Asher. *The choosing people: Voting behavior in Israel*. Press of Case Western Reserve Univ., 1973.
- Barak, Oren, and Eyal Tsur. "Continuity and Change in the Social Background of Israel's Military Elite." *The Middle East Journal* 66.2 (2012): 211-230.
- Ben-Bassat, Avi, and Momi Dahan. "Social Identity and Voting Behavior." *Public Choice*, vol. 151, no. 1/2, 2012, pp. 193–214.
- Berman, Yonatan. "Inequality, Identity, and the Long-Run Evolution of Political Cleavages in Israel 1949-2019." (2020). WID World Working paper No. 2020/17.
- Berman, Y. (2021). "Inequality, Identity, and the Long-Run Evolution of Political Cleavages in Israel 1949-2019", In Gethin, Amory, Clara Martínez-Toledano, and Thomas Piketty,

eds. **Political Cleavages and Social Inequalities: A Study of Fifty Democracies, 1948–2020**. Harvard University Press, 2021. Chapter 18.

Cavari, Amnon, and Guy Freedman. "Survey Nonresponse and Mass Polarization: The Consequences of Declining Contact and Cooperation Rates." *American Political Science Review* (2022): 1-8.

Elias, Norbert. *Society of individuals*. Oxford: Blackwell, 1991.

Figlio, David N. "Names, expectations and the black-white test score gap." NBER WP 11195, Cambridge, MA (2005).

Finch, Janet. "Naming names: Kinship, individuality and personal names." *Sociology* 42.4 (2008): 709-725.

Friedman, M. (1996). The First Religious Right-Wing: The 1996 General Election and Haredi Society. *Meimad* 7, 12-16.

Goldstein, Joshua R., and Guy Stecklov. "From Patrick to John F. Ethnic names and occupational success in the last era of mass migration." *American Sociological Review* 81.1 (2016): 85-106.

Jennings, M. Kent, & Niemi, Richard G. 1968. The Transmission of Political Values from Parent to Child. *The American Political Science Review*, 62(1), 169–184.

Jennings, M. Kent, Stoker, Laura, & Bowers, Jake. 2009. Politics Across Generations: Family Transmission Reexamined. *The Journal of Politics*, 71(3), 782–799.

Khanin, V. (2015). The political transformation of the Israeli 'Russian'street in the 2013 elections. *Israel Affairs* 21, no. 2, 245-261.

Lewin-Epstein, Noah, and Yinon Cohen, 2018. Ethnic Origin and Identity in the Jewish Population of Israel, *Journal of Ethnic and Migration Studies* 45 (11): 2118-2137.

Lissak, Moshe. *Social mobility in Israel society*. Jerusalem: Israel Universities Press, 1969.

Matras, Judah. *Social change in Israel*. Vol. 2. Chicago, Aldine, 1965.

Okun Barbara, "The effects of ethnicity and educational attainment on Jewish marriage patterns: Changes in Israel, 1957–1995." *Population Studies* 55.1 (2001): 49-64.

Okun, Barbara S., and Orna Khait-Marely. "Demographic behaviour of adults of mixed ethnic ancestry: Jews in Israel." *Ethnic and Racial Studies* 31.8 (2008): 1357-1380.

Peled, Yoav. "Ethnic exclusionism in the periphery: The case of Oriental Jews in Israel's development towns." *Ethnic and Racial Studies* 13.3 (1990): 345-367.

Piketty Thomas, (2021), "Brahmin Left versus Merchant Right: Rising Inequality and the Changing Structure of Political Conflict in France, the United States, and the United Kingdom, 1948–2020", In Gethin, Amory, Clara Martínez-Toledano, and Thomas Piketty, eds. **Political Cleavages and Social Inequalities: A Study of Fifty Democracies, 1948–2020**. Harvard University Press, 2021. Chapter 2.

- Pilcher, Jane. "Names, bodies and identities." *Sociology* 50.4 (2016): 764-779.
- Rahat, Gideon, and Reut Itzkovitch Malka. "Political Representation in Israel: Minority Sectors vs. Women." *Representation* 48.3 (2012): 307-319.
- Rubinstein, Yona, and Dror Brenner. "Pride and prejudice: Using ethnic-sounding names and inter-ethnic marriages to identify labour market discrimination." *Review of Economic Studies* 81.1 (2014): 389-425.
- Shalev, Michael, Yoav Peled, and Oren Yiftachel. *The Political Impact of Inequality: Social Cleavages and Voting in the 1999 Elections*. Pinhas Sapir Center for Development, Tel-Aviv University, 2000.
- Shamir, M., & Arian, A. (1999). Collective identity and electoral competition in Israel. *American Political Science Review* 93.2, 265-277.
- Smootha, S. (1993). Class, ethnic, and national cleavages and democracy in Israel. *Israeli democracy under stress*, 309-342.
- Sorek, Tamir, and Alin M. Ceobanu. "Benjamin Netanyahu as a mobilizing symbol in ethno-class divisions among Jewish Israelis, 2009–2021." *Ethnic and Racial Studies* (2021): 1-22.
- Sue, Christina A., and Edward E. Telles. "Assimilation and gender in naming." *American Journal of Sociology* 112.5 (2007): 1383-1415.
- Sgroi, Daniel, et al. "Cultural identity and social capital in Italy." IZA DP No. 13783 (2020).
- Yuchtman-Yaar, E., Alkalay, Y., & Aival, T. (2018). Effects of religious identity and ethnicity on the Israeli-Jewish electorate. *Israel studies review*, 1-20.
- Wood, Martin, et al. "A test for racial discrimination in recruitment practice in British cities." *Department for Work and Pensions Research Report* 607 (2009).

לוח 1.1 – תיאור סטטיסטי, מוצא לפי שמות משפחה

כלל הישובים	יישובים מעורבים	יישובים אשכנזים	יישובים מזרחים	
439	177	64	198	מספר יישובים
627	630	506	664	מספר תושבים, 2020
38.6	28.9	15.8	54.5	% מוצא אסיה אפריקה לפי שנת 2020
19.7	24.3	35.7	10.7	% מוצא אירופה אמריקה לפי שנת 2020
52.9	43.8	41.1	64.8	% קולות לגוש הימין בכנסת ה-24
28.6	20.0	11.6	41.8	% קולות לליכוד בכנסת ה-24
0.52	0.64	0.37	0.46	ערך המדד הכלכלי-חברתי, 2017
5,809	5,982	5,423	5,780	הכנסה חודשית ממוצעת לנפש, 2017
38.6	44.3	45.8	31.2	% בעלי תואר אקדמי מבני 27-54, 2017
87.0	86.3	84.7	88.3	% בעלי הכנסה מעבודה מבני 25-54, 2017
30.0	30.5	30.7	29.4	חציון גיל, 2017
2.1	1.1	7.8	1.0	% חרדים
20.5	17.5	20.3	23.2	% דתיים
77.7	81.9	71.9	75.8	% מסורתיים וחילונים
20.7	34.5	40.6	2.0	% קיבוצים
3.8	4.3	6.2	2.6	% העולים לאחר 1990 מסך תושבי היישוב, 2008

גוש הימין כלל בבחירות לכנסת ה-24 את המפלגות: הליכוד, הציונות הדתית, ימינה, ישראל ביתנו ותקווה חדשה

לוח 1.2 – תיאור סטטיסטי, מוצא מבוסס יבשת לידה

מספר יישובים	יישובים מזרחים	יישובים אשכנזים	יישובים מעורבים	כלל היישובים
מספר יישובים	197	197	394	788
מספר תושבים, 2020	728	728	828	778
% מוצא אסיה אפריקה לפי שנת 2020	60.0	10.8	24.6	30.0
% מוצא אירופה אמריקה לפי שנת 2020	6.7	39.1	26.9	24.9
% קולות לגוש הימין בכנסת ה-24	68.3	25.8	38.1	42.6
% קולות לליכוד בכנסת ה-24	46.4	6.7	14.7	20.7
ערך הממד הכלכלי-חברתי, 2017	0.45	0.56	0.92	0.71
הכנסה חודשית ממוצעת לנפש, 2017	5,821	5,622	6,663	6,189
% בעלי תואר אקדמי מבני 27-54, 2017	28.5	52.2	50.8	45.5
% בעלי הכנסה מעבודה מבני 25-54, 2017	88.5	81.3	88.3	86.6
חציון גיל, 2017	29.4	32.1	30.6	30.7
% חרדים	0.5	3.6	1.0	1.5
% דתיים	22.8	11.7	15.0	16.1
% מסורתיים וחילונים	76.6	84.3	84.3	82.4
% קיבוצים	0.0	59.9	32.5	31.2
% העולים לאחר 1990 מסך תושבי היישוב, 2008	1.9	5.7	4.0	3.9

יישוב הוגדר מזרחי לפי נתוני 2020 אם הוא ברבע העליון של היישובים לפי היחס בין אנשים שמוצאם יבשת אסיה או אפריקה לסכום שתי קבוצות המוצא, ויישוב הוגדר אשכנזי אם הוא נמצא ברבע התחתון לפי אותו יחס. שני הרבעים של היישובים שבין הרבע העליון לרבע התחתון הוגדרו כישובים מעורבים.

לוח 2: אחוז הקולות לגוש הימין, לפי מוצא ולפי מערכת בחירות לכנסת

כנסת	מועד הבחירות	ישובים מזרחים	ישובים אשכנזים	ישובים מעורבים	הפער העדתי בהצבעה
24	מרץ 2021	64.8%	41.1%	43.8%	23.7%
23	מרץ 2020	59.8%	35.0%	38.7%	24.8%
22	ספטמבר 2019	51.4%	32.2%	33.8%	19.2%
21	אפריל 2019	49.1%	24.3%	27.0%	24.8%
20	מרץ 2015	48.7%	30.3%	32.5%	18.4%
19	ינואר 2013	44.5%	31.2%	31.0%	13.3%
18	פברואר 2009	47.1%	36.4%	34.8%	10.7%
17	מרץ 2006	30.1%	25.2%	23.1%	4.9%
16	ינואר 2003	53.5%	35.5%	37.1%	18.0%

מוצא היישוב מוגדר לפי שמות משפחה
הפער העדתי בהצבעה מחושב כהפרש בין אחוז הקולות ביישובים מזרחים לאחוז הקולות ביישובים אשכנזים

לוח 3: אחוז הקולות לגוש הימין בכנסת ה-24, לפי מוצא ולפי עשירון כלכלי-חברתי

ממוצע	ישובים מזרחים	ישובים אשכנזים	ישובים מעורבים	כלל היישובים
עשירון תחתון	30.6%	45.2%	39.0%	40.6%
עשירון 2	61.7%	64.5%	64.4%	63.6%
עשירון 3	76.4%	67.9%	66.3%	73.1%
עשירון 4	68.3%	57.1%	53.6%	62.1%
עשירון 5	74.2%	32.2%	44.7%	60.4%
עשירון 6	64.5%	35.0%	47.8%	56.0%
עשירון 7	53.9%	28.8%	34.5%	42.5%
עשירון 8	53.3%	27.1%	36.2%	39.4%
עשירון 9	47.3%	26.8%	30.8%	34.7%
עשירון עליון	34.1%	24.9%	25.1%	26.3%

מוצא היישוב מוגדר לפי שמות משפחה
עשירון כלכלי-חברתי לשנת 2017

לוח 4: רגרסיות דפוסיות הצבעה לגוש הימין ומאפיינים כלכליים-חברתיים
המשתנה המוסבר: אחוז הקולות לגוש הימין בכנסת ה-24

9	8	7	6	5	4	3	2	1	
0.040 (0.032)	0.139*** (0.039)	0.190*** (0.042)	0.243*** (0.038)	0.224*** (0.028)	0.217*** (0.034)	0.252*** (0.035)	0.235*** (0.034)	0.238*** (0.037)	מזרחי
-0.013 (0.026)	0.012 (0.040)	0.023 (0.043)	0.030 (0.041)	0.033 (0.030)	0.024 (0.037)	0.049 (0.039)	0.055 (0.038)	0.028 (0.041)	מעורב
							-0.039*** (0.005)		עשירון כלכלי-חברתי
-0.015* (0.008)						-0.039*** (0.008)			הכנסה
-0.012*** (0.003)					-0.017*** (0.003)				גיל חציוני
0.201*** (0.026)				0.302*** (0.023)					דתי
-0.460*** (0.131)				-0.067 (0.080)					חרדי
-0.155 (0.185)			0.141 (0.166)						שיעור עולים לאחר 1990
-0.414*** (0.086)		-0.329*** (0.102)							השכלה
-0.219*** (0.030)	-0.257*** (0.032)								קיבוץ
1.135*** (0.099)	0.515*** (0.038)	0.561*** (0.058)	0.402*** (0.037)	0.354*** (0.025)	0.926*** (0.088)	0.620*** (0.061)	0.617*** (0.049)	0.411*** (0.035)	קבוע
436	439	436	439	439	436	436	436	439	מספר תצפיות
0.658	0.316	0.21	0.181	0.408	0.373	0.245	0.305	0.18	R ²

מוצא היישוב מוגדר לפי שמות משפחה. המשתנה המושמט הוא יישוב אשכנזי עשירון כלכלי-חברתי לשנת 2017
הכנסה מחושבת לפי הכנסה חודשית ממוצעת לנפש בשנת 2017 (נתוני המדד הכלכלי חברתי)
גיל חציוני מחושב לפי נתוני המדד הכלכלי חברתי
יישוב מוגדר חרדי, דתי או מסורתי וחילוני לפי תיאור היישוב בויקיפדיה (פירוט במאמר)
השכלה מוגדרת כשיעור בעלי תואר אקדמי מבני 27-54 בשנת 2017 (נתוני המדד הכלכלי חברתי)
שיעור עולים לאחר 1990 מחושב לפי שיעור העולים שעלו לאחר 1990 מסך תושבי היישוב (מפקד 2008)

לוח 5: דפוסי הצבעה לגוש הימין ומאפיינים כלכליים-חברתיים
המשתנה המוסבר: אחוז הקולות לגוש מפלגות הימין בתשע מערכות הבחירות האחרונות

24	23	22	21	20	19	18	17	16	כנסת
3/2021	3/2020	9/2019	4/2019	3/2015	1/2013	2/2009	3/2006	1/2003	תאריך
0.238*** (0.037)	0.248*** (0.036)	0.192*** (0.034)	0.247*** (0.030)	0.184*** (0.034)	0.133*** (0.035)	0.107*** (0.040)	0.049 (0.036)	0.180*** (0.037)	מזרחי ללא משתני בקרה
0.040 (0.032)	0.045 (0.033)	0.031 (0.031)	0.037 (0.028)	0.017 (0.030)	-0.004 (0.029)	-0.023 (0.029)	-0.036 (0.027)	-0.001 (0.030)	מזרחי
-0.013 (0.026)	-0.005 (0.026)	-0.015 (0.024)	-0.014 (0.022)	-0.016 (0.024)	-0.029 (0.024)	-0.034 (0.025)	-0.030 (0.022)	-0.031 (0.026)	מעורב
-0.015* (0.008)	-0.017** (0.008)	-0.020*** (0.007)	-0.019*** (0.007)	-0.016** (0.007)	-0.021*** (0.007)	-0.026*** (0.008)	-0.030*** (0.007)	-0.014* (0.008)	הכנסה
-0.012*** (0.003)	-0.011*** (0.003)	-0.008*** (0.002)	-0.008*** (0.002)	-0.010*** (0.002)	-0.010*** (0.002)	-0.010*** (0.002)	-0.007*** (0.002)	-0.008*** (0.002)	גיל חציוני
0.201*** (0.026)	0.198*** (0.026)	0.196*** (0.025)	0.141*** (0.019)	0.188*** (0.026)	0.173*** (0.027)	0.203*** (0.027)	0.225*** (0.028)	0.170*** (0.028)	דתי
-0.460*** (0.131)	-0.511*** (0.130)	-0.438*** (0.116)	-0.405*** (0.121)	-0.482*** (0.107)	-0.434*** (0.101)	-0.397*** (0.110)	-0.310*** (0.094)	-0.523*** (0.099)	חרדי
-0.155 (0.185)	-0.114 (0.181)	-0.064 (0.192)	-0.336 (0.242)	-0.107 (0.151)	-0.191 (0.217)	-0.030 (0.235)	-0.169 (0.251)	-0.370** (0.169)	שיעור עולים לאחר 1990
-0.414*** (0.086)	-0.418*** (0.085)	-0.300*** (0.080)	-0.540*** (0.070)	-0.295*** (0.076)	-0.097 (0.076)	-0.007 (0.078)	0.132* (0.076)	-0.138* (0.081)	השכלה
-0.219*** (0.030)	-0.227*** (0.030)	-0.193*** (0.027)	-0.213*** (0.023)	-0.186*** (0.026)	-0.204*** (0.026)	-0.239*** (0.026)	-0.186*** (0.024)	-0.266*** (0.027)	קיבוץ
1.135*** (0.099)	1.067*** (0.099)	0.907*** (0.087)	0.951*** (0.077)	0.910*** (0.082)	0.853*** (0.079)	0.900*** (0.083)	0.632*** (0.080)	0.890*** (0.081)	קבוע
436	436	436	436	436	436	436	436	436	מספר תצפיות
0.658	0.654	0.595	0.705	0.604	0.575	0.596	0.566	0.566	R2

מוצא היישוב מוגדר לפי שמות משפחה. המשתנה המושמט הוא יישוב אשכנזי
ראו הערות ללוח 4

לוח 6: דפוסי הצבעה לגוש הימין ומאפיינים כלכליים-חברתיים
 המשתנה המוסבר: אחוז הקולות לגוש מפלגות הימין בתשע מערכות הבחירות האחרונות

24	23	22	21	20	19	18	17	16	כנסת
3/2021	3/2020	9/2019	4/2019	3/2015	1/2013	2/2009	3/2006	1/2003	תאריך
0.425*** (0.020)	0.424*** (0.020)	0.342*** (0.019)	0.400*** (0.015)	0.337*** (0.019)	0.287*** (0.019)	0.271*** (0.021)	0.165*** (0.019)	0.354*** (0.019)	מזרחי ללא משתני בקרה
0.201*** (0.029)	0.206*** (0.028)	0.164*** (0.028)	0.194*** (0.026)	0.158*** (0.025)	0.131*** (0.027)	0.100*** (0.026)	0.050* (0.026)	0.124*** (0.028)	מזרחי
0.062*** (0.015)	0.053*** (0.014)	0.042*** (0.013)	0.043*** (0.012)	0.036*** (0.012)	0.035*** (0.013)	0.040*** (0.014)	0.021* (0.012)	0.037*** (0.014)	מעורב
-0.017*** (0.005)	-0.017*** (0.005)	-0.018*** (0.005)	-0.016*** (0.004)	-0.019*** (0.005)	-0.023*** (0.005)	-0.030*** (0.005)	-0.033*** (0.005)	-0.021*** (0.005)	הכנסה
-0.011*** (0.002)	-0.010*** (0.002)	-0.009*** (0.002)	-0.007*** (0.002)	-0.009*** (0.002)	-0.009*** (0.002)	-0.010*** (0.002)	-0.007*** (0.002)	-0.008*** (0.002)	גיל חציוני
0.258*** (0.027)	0.255*** (0.026)	0.244*** (0.025)	0.173*** (0.018)	0.243*** (0.024)	0.224*** (0.025)	0.252*** (0.026)	0.263*** (0.026)	0.219*** (0.027)	דתי
-0.265** (0.109)	-0.340*** (0.097)	-0.313*** (0.085)	-0.200** (0.094)	-0.347*** (0.076)	-0.323*** (0.074)	-0.250** (0.109)	-0.243*** (0.078)	-0.434*** (0.074)	חרדי
0.176 (0.239)	0.241 (0.204)	0.252 (0.221)	0.026 (0.314)	0.188 (0.172)	0.137 (0.258)	0.286 (0.244)	0.125 (0.264)	-0.118 (0.229)	שיעור עולים לאחר 1990
-0.296*** (0.076)	-0.281*** (0.075)	-0.196*** (0.072)	-0.343*** (0.058)	-0.162** (0.067)	-0.033 (0.067)	0.004 (0.068)	0.136** (0.065)	-0.116 (0.072)	השכלה
-0.161*** (0.019)	-0.159*** (0.019)	-0.141*** (0.017)	-0.139*** (0.015)	-0.145*** (0.016)	-0.163*** (0.016)	-0.210*** (0.018)	-0.168*** (0.016)	-0.234*** (0.018)	קיבוץ
0.940*** (0.095)	0.860*** (0.091)	0.742*** (0.083)	0.708*** (0.070)	0.732*** (0.074)	0.701*** (0.076)	0.794*** (0.079)	0.576*** (0.078)	0.786*** (0.080)	קבוע
780	780	780	780	780	780	780	780	780	מספר תצפיות
0.744	0.747	0.701	0.766	0.717	0.693	0.692	0.674	0.682	R2

מוצא היישוב מוגדר לפי יבשת הלידה. המשתנה המושמט הוא יישוב אשכנזי
 מלבד זה, ראו הערות ללוח 4

לוח 7: דפוסי הצבעה לגוש הימין ומאפיינים כלכליים-חברתיים
המשתנה המוסבר: אחוז הקולות לגוש מפלגות הימין בתשע מערכות הבחירות האחרונות

9	8	7	6	5	4	3	2	1	
24	23	22	21	20	19	18	17	16	כנסת
מרץ 21	מרץ 20	ספט' 19	אפריל 19	מרץ 15	ינואר 13	פברואר 09	מרץ 06	ינואר 03	תאריך
0.141*** (0.040)	0.148*** (0.039)	0.109*** (0.039)	0.152*** (0.032)	0.102*** (0.038)	0.067* (0.038)	0.039 (0.040)	-0.013 (0.038)	0.042 (0.043)	מזרחי מזרחי (142)
0.043 (0.040)	0.026 (0.040)	0.015 (0.040)	0.030 (0.032)	0.006 (0.038)	-0.007 (0.039)	0.002 (0.041)	-0.034 (0.038)	0.016 (0.043)	מזרחי מעורב (41)
0.023 (0.080)	0.024 (0.080)	0.030 (0.080)	0.048 (0.065)	0.024 (0.077)	0.012 (0.077)	-0.009 (0.081)	-0.048 (0.077)	-0.035 (0.086)	מזרחי אשכנזי (4)
0.134*** (0.044)	0.137*** (0.044)	0.091** (0.044)	0.116*** (0.036)	0.098** (0.042)	0.060 (0.042)	0.030 (0.045)	-0.020 (0.042)	0.069 (0.047)	מעורב מזרחי (38)
-0.023 (0.035)	-0.029 (0.035)	-0.040 (0.035)	-0.008 (0.028)	-0.038 (0.033)	-0.041 (0.033)	-0.031 (0.035)	-0.041 (0.033)	-0.057 (0.037)	מעורב מעורב (95)
-0.018 (0.038)	-0.022 (0.038)	-0.024 (0.038)	-0.006 (0.031)	-0.019 (0.037)	-0.031 (0.037)	-0.018 (0.039)	-0.021 (0.037)	-0.041 (0.041)	מעורב אשכנזי (40)
0.145 (0.152)	0.180 (0.151)	0.142 (0.151)	0.235* (0.123)	0.245* (0.145)	0.250* (0.146)	0.222 (0.153)	-0.247* (0.145)	0.072 (0.163)	אשכנזי מזרחי (1)
0.009 (0.041)	-0.011 (0.041)	-0.013 (0.041)	0.034 (0.033)	-0.020 (0.039)	-0.011 (0.040)	0.013 (0.042)	-0.011 (0.040)	-0.027 (0.044)	אשכנזי מעורב (29)
-0.019*** (0.007)	-0.020*** (0.007)	-0.023*** (0.007)	-0.023*** (0.005)	-0.018*** (0.006)	-0.023*** (0.006)	-0.029*** (0.007)	-0.035*** (0.006)	-0.018** (0.007)	הכנסה
-0.011*** (0.002)	-0.010*** (0.002)	-0.008*** (0.002)	-0.007*** (0.001)	-0.009*** (0.002)	-0.009*** (0.002)	-0.010*** (0.002)	-0.008*** (0.002)	-0.009*** (0.002)	גיל חציוני
0.182*** (0.021)	0.180*** (0.021)	0.177*** (0.021)	0.129*** (0.017)	0.171*** (0.020)	0.156*** (0.021)	0.184*** (0.022)	0.195*** (0.021)	0.145*** (0.023)	דתי
-0.389*** (0.060)	-0.433*** (0.059)	-0.382*** (0.060)	-0.327*** (0.048)	-0.417*** (0.057)	-0.390*** (0.057)	-0.376*** (0.060)	-0.334*** (0.057)	-0.499*** (0.064)	חרדי
0.093 (0.115)	0.164 (0.115)	0.187 (0.115)	-0.083 (0.093)	0.123 (0.110)	0.046 (0.111)	0.245** (0.116)	0.056 (0.111)	-0.188 (0.124)	שיעור עולים לאחר 1990
-0.170** (0.076)	-0.156** (0.076)	-0.079 (0.076)	-0.304*** (0.062)	-0.071 (0.073)	0.084 (0.073)	0.131* (0.077)	0.231*** (0.073)	0.019 (0.082)	השכלה
-0.199*** (0.025)	-0.203*** (0.025)	-0.180*** (0.025)	-0.193*** (0.020)	-0.171*** (0.024)	-0.196*** (0.024)	-0.241*** (0.025)	-0.208*** (0.024)	-0.258*** (0.027)	קיבוץ
0.991*** (0.072)	0.915*** (0.072)	0.794*** (0.072)	0.790*** (0.058)	0.785*** (0.069)	0.761*** (0.069)	0.836*** (0.073)	0.657*** (0.069)	0.843*** (0.077)	קבוע
414	414	414	414	414	414	414	414	414	מספר תצפיות
0.694	0.698	0.635	0.743	0.648	0.617	0.635	0.607	0.601	R2

מוצא היישוב מוגדר לפי שילוב של שם המשפחה (כתוב ראשון) ויבשת הלידה (כתוב שני)
המשתנה המושמט הוא יישוב אשכנזי
בסוגריים מופיעים מספר היישובים לפי כל הגדרה
מלבד זה, ראו הערות ללוח 4

לוח 8 - תיאור סטטיסטי (אזורים סטטיסטיים), מוצא מבוסס יבשת לידה

מספר אזורים סטטיסטיים	אזורים מזרחיים	אזורים אשכנזיים	אזורים מעורבים	כלל האזורים
מספר תושבים, 2020	4289	3694	4251	4118
949	233	242	474	949
% מוצא אסיה אפריקה לפי שנת 2020	49.0	17.7	30.0	31.5
% מוצא אירופה אמריקה לפי שנת 2020	21.8	50.2	37.5	36.9
% קולות לגוש הימין בכנסת ה-24	62.1	43.8	50.3	51.6
% קולות לליכוד בכנסת ה-24	40.3	20.7	27.8	29.1
ערך המדד הכלכלי-חברתי, 2017	-0.21	0.16	0.19	0.08
הכנסה חודשית ממוצעת לנפש, 2017	5,821	5,622	6,663	6,189
% בעלי תואר אקדמי מבני 27-54, 2017	24.3	40.6	36.2	34.4
% בעלי הכנסה מעבודה מבני 25-54, 2017	85.5	82.2	85.3	84.5
חציון גיל, 2017	31.8	36.4	35.0	34.6
% חרדים	9.4	14.8	9.7	10.9
% העולים לאחר 1990 מסך תושבי היישוב, 2008	12.1	20.6	14.9	15.7

אזור סטטיסטי הוגדר מזרחי לפי נתוני שנת 2020 אם הוא ברבע העליון של האזורים לפי היחס בין אנשים שמוצאם יבשת אסיה או אפריקה לסכום שתי קבוצות המוצא, ואזור הוגדר אשכנזי אם הוא נמצא ברבע התחתון לפי אותו יחס. שני הרבעים של האזורים הסטטיסטיים שבין הרבע העליון לרבע התחתון הוגדרו כאזורים מעורבים.

גוש הימין כלל בבחירות לכנסת ה-24 את המפלגות: הליכוד, הציונות הדתית, ימינה, ישראל ביתנו ותקווה חדשה

לוח 9: אחוז הקולות לגוש הימין, לפי מוצא ולפי מערכת בחירות לכנסת

כנסת	מועד הבחירות	אזורים סטטיסטיים מזרחים	אזורים סטטיסטיים אשכנזים	אזורים סטטיסטיים מעורבים	הפער העדתי בהצבעה
24	מרץ 2021	62.1%	43.8%	50.3%	18.3%
23	מרץ 2020	58.9%	41.0%	46.9%	17.9%
22	ספטמבר 2019	53.9%	39.3%	43.8%	14.6%
21	אפריל 2019	51.3%	33.1%	38.8%	18.2%
20	מרץ 2015	49.9%	35.7%	39.7%	14.2%
19	ינואר 2013	43.6%	32.6%	35.8%	11.0%
18	פברואר 2009	51.3%	40.6%	43.6%	10.7%
17	מרץ 2006	31.7%	27.6%	27.5%	4.1%
16	ינואר 2003	51.7%	37.5%	43.5%	14.2%

מוצא האזור הסטטיסטי מוגדר לפי יבשת לידה בשנת 2020. הפער העדתי בהצבעה מחושב כהפרש בין אחוז הקולות ביישובים מזרחים לאחוז הקולות ביישובים אשכנזים.

לוח 10: אחוז הקולות לגוש הימין בכנסת ה-24, לפי מוצא ולפי עשירון כלכלי-חברתי

אזורים סטטיסטיים מזרחים	אזורים סטטיסטיים אשכנזים	אזורים סטטיסטיים מעורבים	כלל היישובים	
62.1%	43.8%	50.3%	51.6%	ממוצע
38.4%	13.3%	24.5%	23.0%	עשירון תחתון
63.5%	55.6%	61.0%	61.3%	עשירון 2
68.8%	60.0%	66.0%	65.7%	עשירון 3
66.6%	64.7%	64.1%	64.9%	עשירון 4
67.4%	60.9%	61.6%	63.3%	עשירון 5
62.8%	64.5%	59.9%	61.8%	עשירון 6
54.1%	47.8%	50.1%	50.5%	עשירון 7
54.3%	39.6%	43.3%	44.6%	עשירון 8
53.2%	29.4%	40.1%	37.8%	עשירון 9
38.0%	24.5%	30.2%	27.7%	עשירון עליון

מוצא האזור הסטטיסטי מוגדר לפי יבשת הלידה בשנת 2020. עשירון כלכלי-חברתי לשנת 2017.

לוח 11: דפוסי הצבעה לגוש הימין ומאפיינים כלכליים-חברתיים (אזורים סטטיסטיים)
המשתנה המוסבר: אחוז הקולות לגוש מפלגות הימין בתשע מערכות הבחירות האחרונות

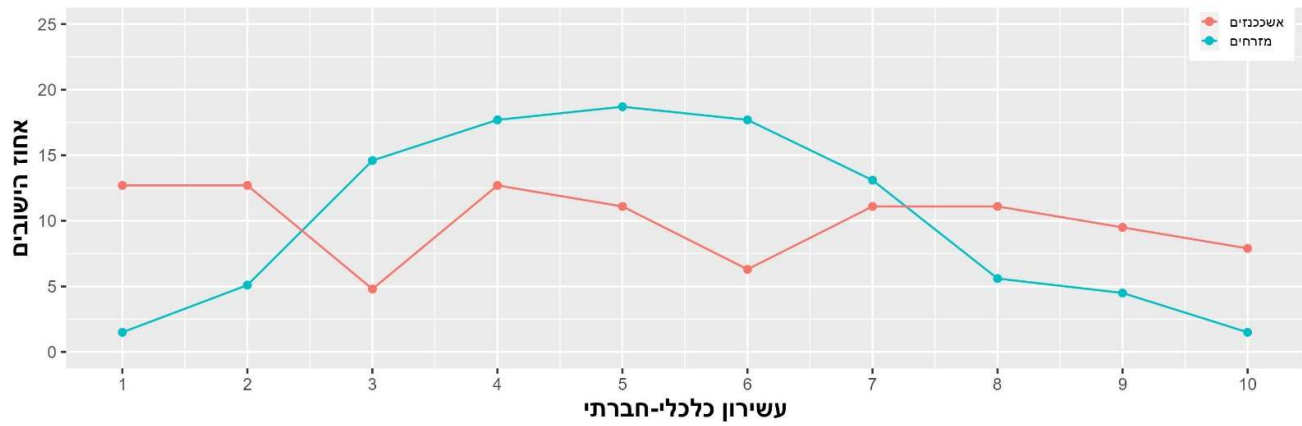
	9	8	7	6	5	4	3	2	1	
כנסת	24	23	22	21	20	19	18	17	16	
תאריך	מרץ 21	מרץ 20	ספטמבר 19	אפריל 19	מרץ 15	ינואר 13	פברואר 09	מרץ 06	ינואר 03	
מזרחי ללא משתני בקרה	0.183*** (0.017)	0.179*** (0.017)	0.146*** (0.017)	0.182*** (0.015)	0.142*** (0.015)	0.110*** (0.013)	0.107*** (0.015)	0.042*** (0.012)	0.142*** (0.011)	
מזרחי	0.074*** (0.013)	0.085*** (0.012)	0.062*** (0.012)	0.086*** (0.011)	0.093*** (0.011)	0.100*** (0.010)	0.112*** (0.012)	0.072*** (0.012)	0.077*** (0.013)	
מעורב	0.030*** (0.009)	0.032*** (0.008)	0.021** (0.008)	0.030*** (0.007)	0.035*** (0.007)	0.039*** (0.007)	0.048*** (0.008)	0.028*** (0.008)	0.037*** (0.009)	
הכנסה	-0.042*** (0.006)	-0.038*** (0.005)	-0.035*** (0.005)	-0.029*** (0.005)	-0.035*** (0.005)	-0.035*** (0.005)	-0.035*** (0.005)	-0.034*** (0.004)	-0.024*** (0.004)	
גיל חציוני	-0.004*** (0.001)	-0.003*** (0.001)	-0.002** (0.001)	-0.002*** (0.001)	-0.003*** (0.001)	-0.002*** (0.001)	-0.004*** (0.001)	-0.003*** (0.001)	-0.003*** (0.001)	
% חרדים	-0.729*** (0.031)	-0.690*** (0.028)	-0.637*** (0.026)	-0.565*** (0.024)	-0.546*** (0.025)	-0.427*** (0.024)	-0.423*** (0.027)	-0.231*** (0.027)	-0.461*** (0.029)	
שיעור עולים לאחר 1990	0.296*** (0.033)	0.416*** (0.031)	0.371*** (0.032)	0.380*** (0.027)	0.551*** (0.028)	0.497*** (0.026)	0.715*** (0.029)	0.623*** (0.038)	0.162*** (0.038)	
השכלה	-0.002*** (0.001)	-0.003*** (0.001)	-0.002*** (0.000)	-0.004*** (0.000)	-0.001** (0.000)	0.001* (0.000)	0.001* (0.000)	0.002*** (0.000)	-0.001** (0.000)	
קבוע	0.973*** (0.046)	0.870*** (0.043)	0.785*** (0.041)	0.745*** (0.036)	0.703*** (0.038)	0.548*** (0.037)	0.624*** (0.039)	0.418*** (0.043)	0.722*** (0.042)	
מספר תצפיות	947	947	947	947	947	947	947	947	947	
R2	0.79	0.82	0.807	0.835	0.813	0.754	0.76	0.615	0.633	

מוצא האזור הסטטיסטי מוגדר לפי יבשת הלידה. המשתנה המושמט הוא אזור אשכנזי מלבד זה, ראו הערות ללוח 4

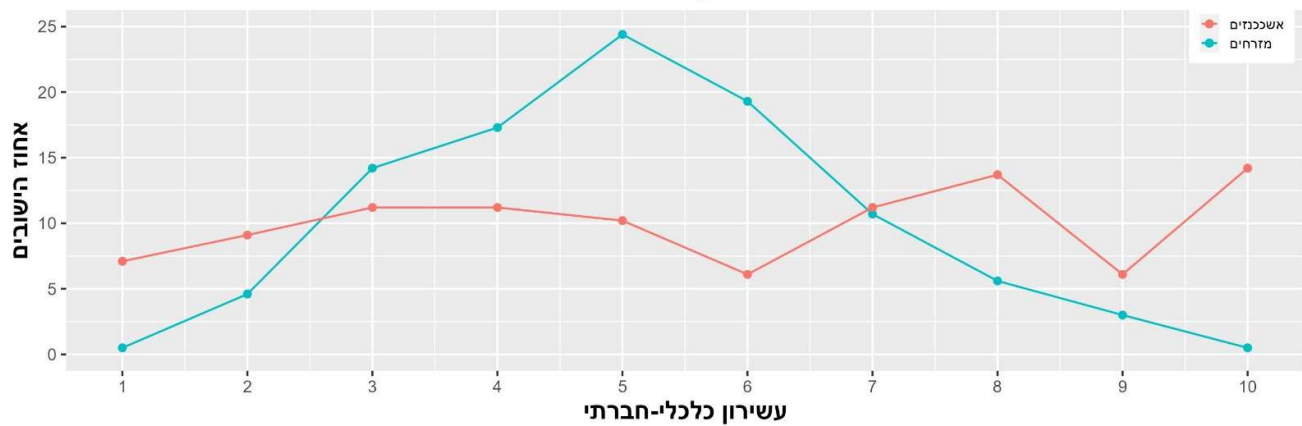
תרשים 1:

התפלגות לפי עשירון חברתי-כלכלי

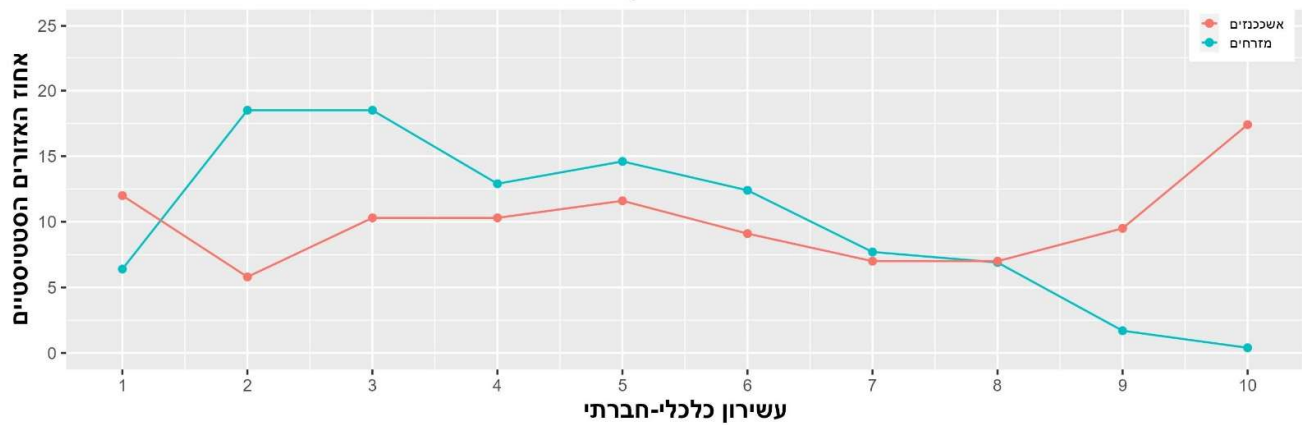
התפלגות יישובים לפי עשירון - הגדרת מוצא לפי שמות משפחה

התפלגות יישובים לפי עשירון - הגדרת מוצא לפי יבשת לידה

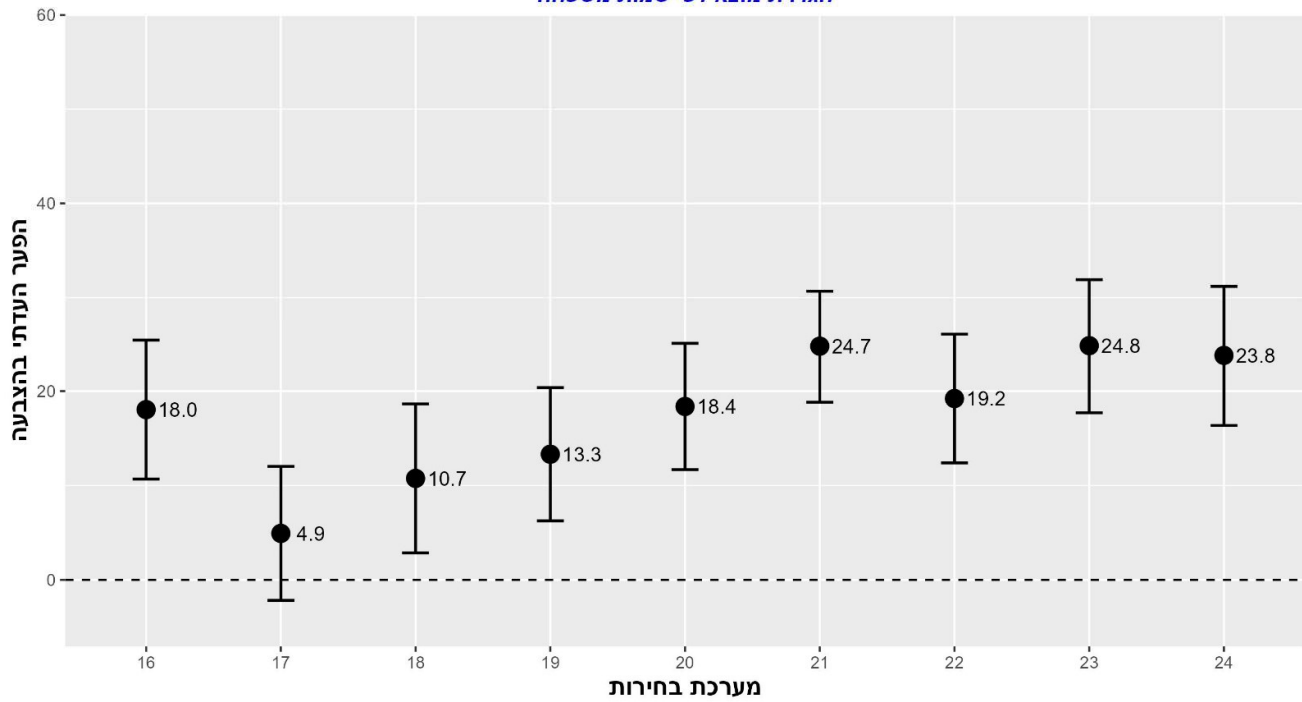

התפלגות אזורים סטטיסטיים לפי עשירון - הגדרת מוצא לפי יבשת לידה

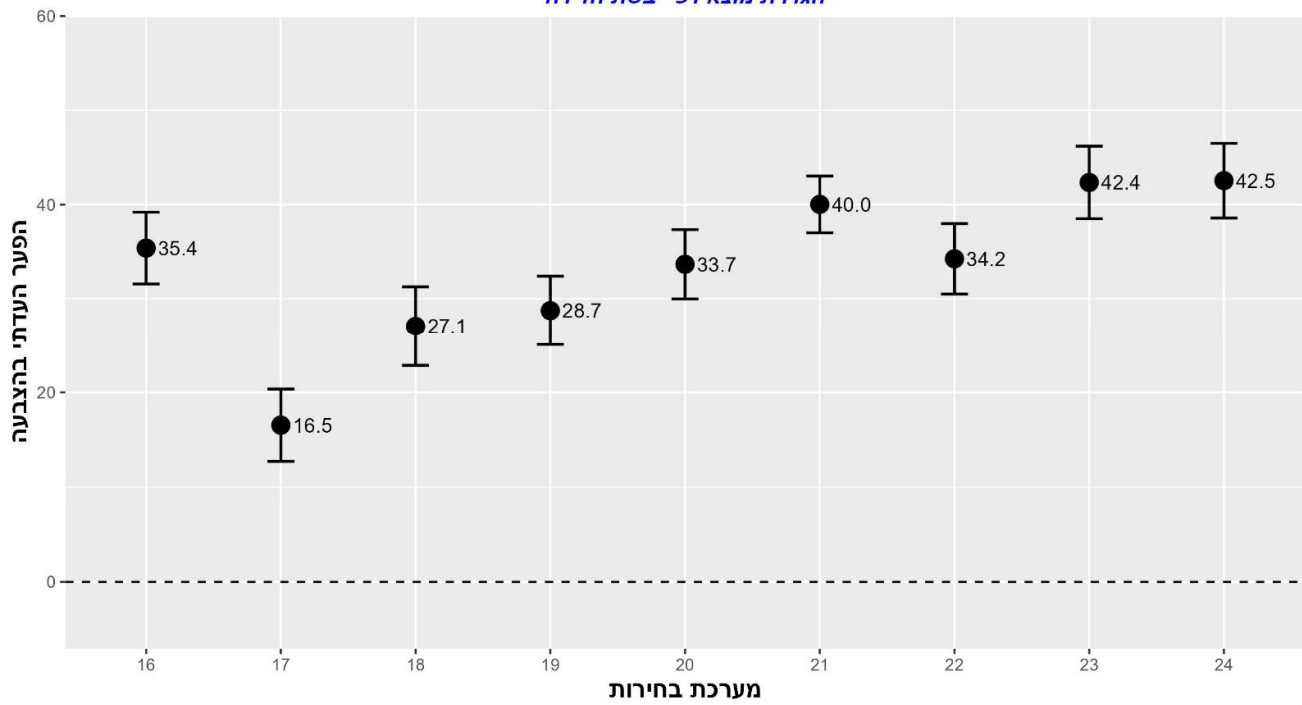

תרשים 2:

הפער העדתי בהצבעה עבור גוש הימין בתשע מערכות הבחירות האחרונות
הגדרת מוצא לפי שמות משפחה

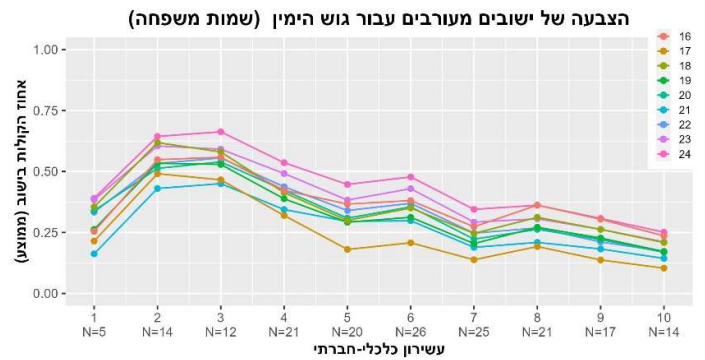
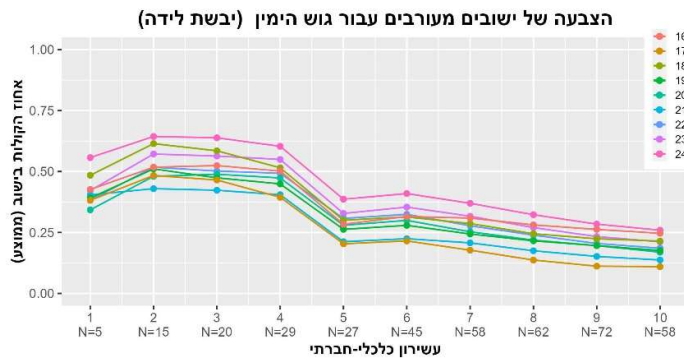
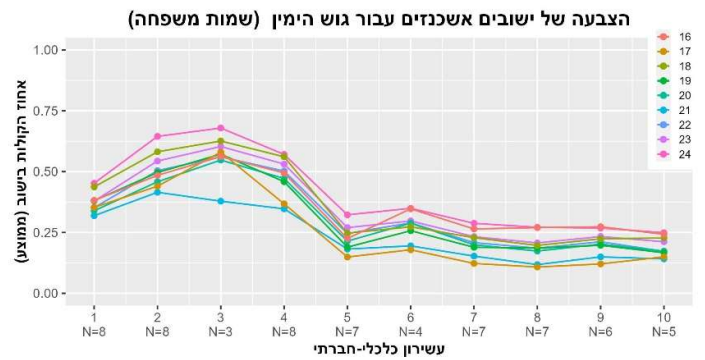
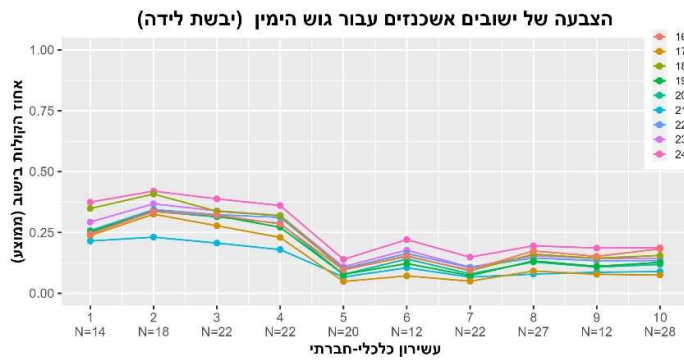
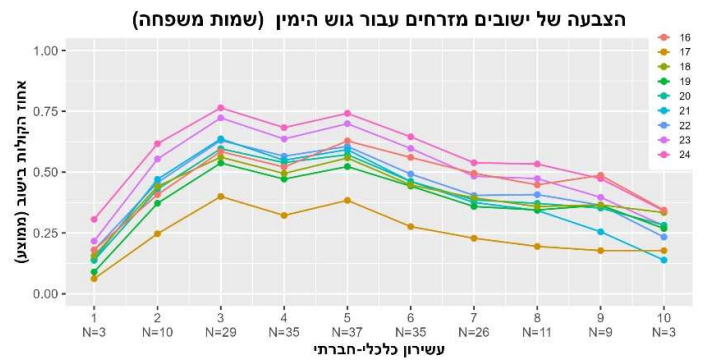
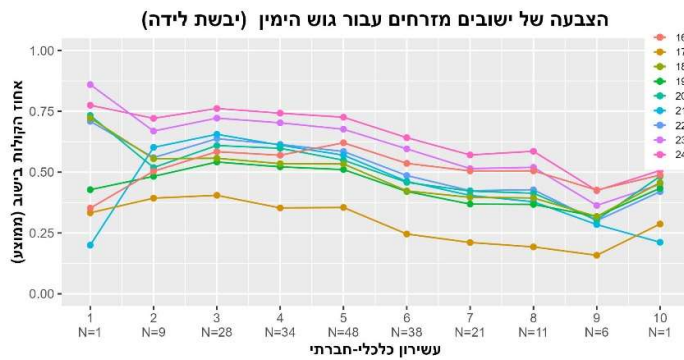

הפער העדתי בהצבעה עבור גוש הימין בתשע מערכות הבחירות האחרונות
הגדרת מוצא לפי יבשת הלידה

תרשים 3:

אחוז הקולות לגוש הימין בכנסת העשרים וארבע לפי מוצא ולפי עשירון חברתי-כלכלי

לוח נספח 1: רשימת המפלגות בגוש נתניהו וגוש הימין לפי כנסת

גוש הימין ^א	תאריך הבחירות	כנסת
ליכוד, הציונות הדתית, ימינה, ישראל ביתנו, תקווה חדשה	23.03.2021	24
ליכוד, ימינה, ישראל ביתנו	02.03.2020	23
ליכוד, ימינה, ישראל ביתנו	17.09.2019	22
ליכוד, איחוד מפלגות הימין, ישראל ביתנו	09.04.2019	21
ליכוד, הבית היהודי, ישראל ביתנו	17.03.2015	20
ליכוד-ישראל ביתנו, הבית היהודי	22.01.2013	19
ליכוד, הבית היהודי, האיחוד הלאומי, ישראל ביתנו	10.02.2009	18
ליכוד, האיחוד הלאומי- מפדל, ישראל ביתנו	28.03.2006	17
ליכוד, המפדל, האיחוד הלאומי	28.01.2003	16

- א. גוש הימין בבחירות 16-21 סווג לפי הסיווג בנספח A1 במאמר של ברמן (2020). בבחירות מאוחרות יותר (22-24), סווגו המפלגות לפי גישה דומה.
- ב. גוש הימין כולל רק מפלגות שעברו את אחוז החסימה בבחירות.

לוח נספח 2: אחוז הקולות באוכלוסיית המחקר ובאוכלוסייה היהודית הארצית

כנסת	אוכלוסיית המחקר לפי שמות משפחה ^א	אוכלוסיית המחקר לפי שנת 2020 ^ב	האוכלוסייה היהודית הארצית ^ג
24	0.53	0.43	0.49
23	0.48	0.37	0.46
22	0.42	0.33	0.42
21	0.37	0.28	0.37
20	0.39	0.31	0.39
19	0.37	0.30	0.35
18	0.41	0.33	0.43
17	0.27	0.21	0.28
16	0.44	0.35	0.43
מספר ישובים	439	788	1051

א. יישובים יהודים עם 2,000 תושבים או פחות ולהם נתונים על כל תשע מערכות הבחירות האחרונות שבהם ארבע השמות הנפוצים הם 10% או יותר מהאוכלוסייה.

ב. יישובים יהודים עם 2,000 תושבים או פחות ולהם נתונים על כל תשע מערכות הבחירות האחרונות ונתונים על יבשת מוצא בשנת 2020.

ג. האוכלוסייה כוללת את כל הישובים היהודים או המעורבים שהופיעו בקבצי הבחירות הרשמיים ללא הקולות שסומנו תחת "מעטפות חיצוניות". אחוז הקולות חושב לפי ממוצע משוקלל בהתאם למשקל הקולות הכשרים ביישוב מתוך האוכלוסייה הכללית.

* המספר המוצג באוכלוסייה היהודית הארצית הוא מספר הישובים היהודים הממוצע בכל מערכות הבחירות. מספר הישובים נע בין 1071 (בחירות 24) ל-1023 (בחירות 17).

לוח נספח 3: מאפיינים ודפוסי הצבעה לכנסת 24 לפי דתיות היישוב

ישובים חרדיים ^א		ישובים דתיים ^א		ישובים חילוניים או מסורתיים ^א		אוכלוסיית המחקר
לפי שמות משפחה ^ב	כלל הישובים	לפי שמות משפחה ^ב	כלל הישובים	לפי שמות משפחה ^ב	כלל הישובים	
9	12	90	132	341	678	מספר ישובים
2,790	2,699	4,791	4,856	6,151	6,516	הכנסה ממוצעת
81.3%	81.3%	86.7%	87.7%	87.3%	86.6%	שיעור תעסוקה
21.3%	22.6%	40.6%	45.9%	38.4%	46.0%	שיעור בעלי תואר אקדמי
17.0	16.7	24.7	23.5	31.8	32.2	גיל חציוני
						% הקולות בבחירות 24
0.345	0.422	0.780	0.794	0.467	0.357	גוש מפלגות הימין
0.634	0.554	0.090	0.073	0.049	0.029	המפלגות החרדיות
0.486	0.435	0.015	0.014	0.004	0.003	יהדות התורה
0.202	0.283	0.220	0.248	0.042	0.029	הציונות הדתית
0.148	0.118	0.075	0.059	0.045	0.026	שס
0.075	0.067	0.328	0.282	0.280	0.196	ליכוד
0.057	0.061	0.182	0.210	0.067	0.055	ימינה
0.009	0.009	0.042	0.044	0.053	0.050	תקווה חדשה
0.010	0.008	0.043	0.045	0.156	0.198	יש עתיד
0.003	0.002	0.025	0.026	0.126	0.161	העבודה
0.002	0.002	0.038	0.037	0.109	0.124	כחול לבן
0.001	0.001	0.008	0.009	0.025	0.027	ישראל ביתנו
0.001	0.001	0.010	0.010	0.071	0.107	מרצ
0.000	0.000	0.000	0.000	0.002	0.003	הרשימה המשותפת
0.000	0.000	0.000	0.000	0.000	0.000	רעם

א. יישוב מוגדר חרדי אם המילה חרדי כלולה בתיאור היישוב בויקיפדיה, ובאותו האופן מוגדר יישוב דתי. יישוב

מוגדר מסורתי או חילוני אם המילה חרדי או דתי אינה כלולה בתיאור היישוב בויקיפדיה

ב. אוכלוסיית המחקר כוללת יישובים יהודים עם 2,000 תושבים או פחות ולהם נתונים על כל תשע מערכות הבחירות האחרונות שבהם ארבע השמות הנפוצים הם 10% או יותר מהאוכלוסייה

לוח נספח 4: רגרסיות דפוסי הצבעה לליכוד ומאפיינים כלכליים-חברתיים
המשתנה המוסבר: אחוז הקולות לליכוד בכנסת ה-24

9	8	7	6	5	4	3	2	1	
0.100*** (0.020)	0.237*** (0.018)	0.199*** (0.022)	0.294*** (0.016)	0.292*** (0.016)	0.303*** (0.016)	0.303*** (0.016)	0.302*** (0.016)	0.301*** (0.016)	מזרחי
0.033** (0.015)	0.074*** (0.016)	0.074*** (0.020)	0.080*** (0.018)	0.077*** (0.017)	0.084*** (0.017)	0.084*** (0.017)	0.092*** (0.018)	0.084*** (0.017)	מעורב
							-0.011*** (0.003)		עשירון כלכלי- חברתי
0.009** (0.004)						0.000 (0.004)			הכנסה
-0.003*** (0.001)					0.000 (0.001)				גיל חציוני
0.047*** (0.014)				0.034* (0.018)					דתי
-0.350*** (0.076)				-0.126*** (0.036)					חרדי
-0.238*** (0.075)			-0.215 (0.185)						שיעור עולים לאחר 1990
-0.810*** (0.046)		-0.717*** (0.058)							השכלה
-0.111*** (0.014)	-0.166*** (0.015)								קיבוץ
0.602*** (0.050)	0.184*** (0.014)	0.443*** (0.035)	0.130*** (0.014)	0.119*** (0.012)	0.118*** (0.034)	0.113*** (0.027)	0.173*** (0.022)	0.116*** (0.011)	קבוע
436	439	436	439	439	436	436	436	439	מספר תצפיות
0.749	0.476	0.618	0.387	0.395	0.385	0.385	0.402	0.381	R ²

מוצא היישוב מוגדר לפי שמות משפחה. המשתנה המושמט הוא יישוב אשכנזי
ראו הערות ללוח 4